

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА
Факультет гідрометеорології і екології
Кафедра екології та охорони довкілля

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

ОЦІНКА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ) ASSESSMENT OF REGIONAL FOOD SECURITY ON THE EXAMPLE OF ODESA REGION

Виконав: здобувач денної форми навчання
спеціальності 101-Екологія
Освітньо-професійна програма Екологія,
охорона навколишнього середовища та
збалансоване природокористування

Кумайгородський Вадим Валерійович
(прізвище, ім'я, по-батькові здобувача)

Керівник PhD, ст. викладач Ільїна А.О.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали) (підпис)

Рецензент к.геогр.н., ст. викладач Данілова Н.В.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
екології та охорони довкілля
№ 9 від 27.05.2025 р.

Захищено на засіданні ЕК № _____
протокол № _____ від _____ . 20 _____ р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Завідувач кафедри
_____ Ангеліна ЧУГАЙ
(підпис) (прізвище, ім'я)

Голова ЕК

(підпис)

(прізвище, ім'я)

Одеса 2025

АНОТАЦІЯ

Кумайгородський В. В. Оцінка продовольчої безпеки регіону на прикладі Одеської області.

Основою формування стабільної економіки будь-якої країни та підвищення добробуту нації є забезпечення продовольчої безпеки держави як провідного елементу національної безпеки. На сьогоднішній день оцінка продовольчої безпеки здійснюється на різних рівнях, але найбільший акцент направлений на макроекономічний (світовий, національний чи регіональний) рівень. Аналіз продовольчої безпеки, зазвичай, проводиться на рівні держави, відповідно до встановлених законодавчих та нормативно-правових актів, що стосуються питань продовольчої безпеки. Проте формується продовольча безпека насамперед на регіональному рівні, що дозволяє забезпечити національну продовольчу безпеку у масштабах країни.

Мета кваліфікаційної роботи бакалавра – оцінка продовольчої безпеки на регіональному рівні (на прикладі Одеської області). Для досягнення поставленої мети було проаналізовано сучасний стан агропромислового комплексу Одеського регіону та доступність продовольства населенню; проведено оцінку співвідношення фактичного рівня споживання продуктів харчування до встановлених законодавством України нормативів; визначено загальний рівень продовольчої самозабезпеченості регіону.

Оцінка балансу споживання основних продуктів харчування показала, що в Одеській області найбільше відставання від раціональних норм споживання спостерігається за такими продовольчими групами як «м'ясо та м'ясопродукти», «молоко та молокопродукти», а також «плоди і ягоди». А фактичне споживання продуктів харчування за продовольчими групами «хліб і хлібопродукти», «картопля», «овочі», «олія та інші рослинні жири» перевищує раціональні норми. Це свідчить про незбалансованість харчування населення, яке віддає перевагу економічно доступнішим продуктам.

Оцінка рівня продовольчої самозабезпеченості Одеської області за 2011 – 2024 рр. показала, що рівень самозабезпечення регіону, починаючи з 2017 року і дотепер, характеризується як стабільно низький із значенням коефіцієнту самозабезпечення $\leq 0,5$.

Робота складається зі вступу, 4 основних розділів, висновку, переліку посилань. Обсяг роботи складає 61 с., в т.ч. 25 рис., 1 табл. та 39 літературних джерел.

Ключові слова: продовольча безпека, методика, показники та критерії оцінки, індикатори продовольчої безпеки, продовольче самозабезпечення регіону.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1 АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМАТИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1 Роль продовольчої безпеки в соціально-економічній системі країни	7
1.2 Аналіз сучасного стану продовольчої безпеки України	11
1.3 Продовольча безпека регіону як складова частина національної безпеки	16
2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ	19
2.1 Географічне положення та природно-ресурсний потенціал	19
2.2 Сучасний стан сільського господарства Одеської області	24
3 МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РІВНЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ	29
3.1 Нормативно-правове регулювання продовольчої безпеки в Україні	29
3.2 Методика оцінки продовольчої безпеки	32
4 ОЦІНКА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ	38
ВИСНОВКИ	55
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	58

ВСТУП

Забезпечення населення продовольством – головне завдання будь-якої держави. Стабільність внутрішнього продовольчого ринку дає можливість державі проводити незалежну внутрішню та зовнішню політику, що відіграє провідну роль у системі міжнародних відносин. Саме чинник забезпечення населення їжею гарантує стабільність сучасної системи світового устрою та впливає на прийняття політичних рішень.

Для забезпечення населення необхідною кількістю продовольства світових ресурсів цілком вистачить ще принаймні на найближчі кілька десятиліть. Однак, оскільки наявні продукти харчування розподілені нерівномірно, багато країн відчують «продовольчу небезпеку» – запасів продовольства недостатньо для підтримки споживання на душу населення громадян або для задоволення їх потреб у харчуванні. Незважаючи на збільшення запасів продовольства в країнах, що розвиваються, Служба економічних досліджень виявляє зростання дефіциту продовольства протягом наступного десятиліття для 67 країн з низьким рівнем доходу, переважно це країни Африки (на південь від Сахари) і в Південній Азії. Так, повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації на територію України посилило загрозу не лише для українського народу, а й для продовольчої безпеки світу. Внаслідок бойових дій та руйнування логістичних ланцюгів поставок, близько 70 мільйонів людей опинилися на межі голоду. Загалом, за даними ООН, понад 345 мільйонів осіб страждають від гострої нестачі продовольства, а 82 країни потребують гуманітарної продовольчої допомоги. Щороку глобальна потреба в аграрній продукції зростає на 2–3% і в цих умовах світовий ринок продовольства вимагає підвищеної гнучкості [1].

При оцінці продовольчої безпеки на світовому або національному (регіональному) рівнях головна увага приділяється здатності країн (регіонів) забезпечити достатню пропозицію сільськогосподарської продукції для задоволення харчових потреб населення [2].

Метою кваліфікаційної роботи бакалавра стала оцінка продовольчої безпеки на регіональному рівні (на прикладі Одеської області). Об'єктом дослідження визначено стан продовольчої безпеки Одеської області, предметом дослідження – рівень споживання продуктів харчування.

В якості вихідних даних використані офіційні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, а також законодавчі та нормативно-правові акти, що стосуються питань продовольчої безпеки країни.

При виконанні роботи були поставлені такі завдання:

- проаналізувати сучасний стан агропромислового комплексу Одеського регіону та доступність продовольства населенню;
- оцінити співвідношення фактичного рівня споживання продуктів харчування до встановлених законодавством України нормативів;
- зробити узагальнену оцінку рівня продовольчої безпеки регіону.

1 АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМАТИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Забезпечення продовольчої безпеки є надзвичайно важливою і в той же час складною проблемою глобального формату, яка має прояв на національному та регіональному рівнях, торкаючись інтересів кожної соціальної групи населення та кожної людини. Продовольча безпека є найважливішою умовою стійкого існування, функціонування та розвитку будь-якої країни, а також є гарантом національної безпеки держави.

Формування продовольчої безпеки держави є багатограним процесом, тісно пов'язаним із загальним макроекономічним розвитком країни та її окремих регіонів. Для України та її регіонів питання продовольчої безпеки залишається одним з ключових, поряд із викликами в оборонній, економічній та національній безпеці. Не можна недооцінювати ризики, пов'язані з продовольчою залежністю, яка може стати наслідком непередбачуваних зовнішніх криз, конкуренції, а також коливань на світовому агропромисловому ринку.

Відповідно до чинного законодавства України, продовольча безпека розглядається як забезпечення життєво важливих інтересів громадян, що передбачає гарантування державою вільного економічного доступу населення до продуктів харчування для збереження нормального рівня життєдіяльності. На рівень продовольчої безпеки впливають як внутрішні чинники — зокрема, розвиток сільськогосподарського сектору та наявність достатнього обсягу продовольства, так і зовнішні — глобальні проблеми харчування та зовнішньоекономічна політика країни [3].

Так як забезпечення продовольчої безпеки є найважливішою складовою державної політики, вона також включає в себе проблеми макроекономічного зростання та розвитку з питаннями розвитку економіки країни, регіону, муніципальної освіти. Тому продовольча безпека — це не лише загальнодержавна, а й конкретна регіональна проблема, пов'язана із

забезпеченням життєдіяльності людини, що робить її дослідження особливо актуальним.

1.1 Роль продовольчої безпеки в соціально-економічній системі країни

Стабільність економічного розвитку в країні і регіонах багато в чому залежать від стану та рівня життя, якості здоров'я громадян, задоволеності їх основних життєвих потреб. Головна мета будь-якої держави як соціально-економічного і правового інституту полягає у забезпеченні високого рівня життя населення, доступності якісних продуктів харчування в необхідній кількості та належній якості в будь-який час. Тому цілком обґрунтовано, що питання продовольчого забезпечення регіонів і досягнення продовольчої безпеки держави постійно є предметом особливої уваги наукових досліджень [4].

В світовій практиці питання продовольчої безпеки перебуває в центрі постійної уваги світової спільноти та міжнародних організацій з початку 1970-х років, коли один із підрозділів ООН — Продовольча та сільськогосподарська організація (ФАО) — розробив глобальну стратегію забезпечення продовольчої безпеки. Так, необхідність забезпечення продовольчої безпеки вперше була позначена на Всесвітньої продовольчої конференції у Римі 1974 року. Було визначено, що продовольча безпека має бути заснована на чотирьох принципах: наявності достатнього кількості продовольчої продукції; економічну доступність продуктів харчування; споживання необхідної кількості харчових продуктів відповідно до норм раціону харчування; стабільний доступ до якісних та безпечних продуктів харчування [5].

Також у 1974 році був створений Комітет з питань всесвітньої продовольчої безпеки (CFS) (згодом реформований у 2009 році) як провідна інклюзивна міжнародна та міжурядова платформа у сфері продовольчої безпеки та харчування, що об'єднує представників урядів, установ ООН, громадянського суспільства, корінних народів, фінансових та дослідницьких установ, благодійних фондів та приватного сектору. Використовуючи багатосторонній та інклюзивний підхід, CFS розробляє та схвалює політичні рекомендації та вказівки з широкого кола питань продовольчої безпеки та харчування. Вони розробляються на основі наукових та доказових звітів, підготовлених Групою експертів високого рівня з питань продовольчої безпеки та харчування (HLPE-FSN) та/або завдяки роботі, що технічно підтримується Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (FAO), Міжнародним фондом сільськогосподарського розвитку (IFAD), Всесвітньою продовольчою програмою (WFP) та представниками Консультативної групи CFS [6].

Особливу увагу питанню продовольчого забезпечення населення та дефіциту продовольства приділяє і Організація Об'єднаних Націй (ООН). Так, у 1996 році за сприяння ООН була прийнята «Римська декларація про всесвітню продовольчу безпеку». Основною ціллю, проголошеною в цьому документі, стало зменшення вдвічі кількості людей, які страждають від недоїдання, а також забезпечення людства достатніми обсягами продовольства.

У 1996 році на Всесвітньому продовольчому саміті – World Food Summit – було дано визначення продовольчої безпеки: «Продовольча безпека існує, коли всі люди мають фізичний та економічний доступ до достатньої, безпечної та поживної їжі» Це визначення з додаванням слова «соціальний» до фрази «соціально-економічний доступ» у 2009 р. було офіційно підтверджено у Декларації Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки. При цьому особливий акцент був зроблений на безпеці продуктів харчування [7].

Відсутність продовольчої безпеки часто пояснюється різким зростанням цін на продукти харчування, пов'язаним з економічними обмеженнями, конфліктами, що призводять до політичної нестабільності, та змінами кліматичних умов. Так, у 2007-2008 роках світові ціни на продукти харчування різко зросли, і почалася світова економічна криза. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) заявила, що понад мільярд людей голодують [8]. Міжнародна спільнота відреагувала на це сплеском активності. Однією з важливих ініціатив була реформа Комітету ООН з питань всесвітньої продовольчої безпеки (CFS). У розпал кризи 123 країни-члени Комітету прийняли низку реформ з метою стати провідною міжнародною, інклюзивною та міжурядовою платформою з питань продовольчої безпеки.

У 2015 році Організацією Об'єднаних Націй були прийняті Цілі сталого розвитку (ЦСР), також відомі як Глобальні цілі, як універсальний заклик до дій щодо подолання бідності, захисту планети та забезпечення того, щоб до 2030 року всі люди насолоджувалися миром і процвітанням. За оцінками, станом на 2017 рік 821 мільйон людей страждали від хронічного недоїдання, часто як прямого наслідку погіршення стану навколишнього середовища, посухи та втрати біорізноманіття. Понад 90 мільйонів дітей віком до п'яти років мали небезпечно недостатню вагу. Недоїдання та гостра продовольча небезпека, зростає майже у всіх регіонах Африки, а також у Південній Америці.

За даними Світового банку, у 2020 році близько 115 мільйонів людей потенційно ризикували опинитися в крайній бідності, третина з них – з країн, що розвиваються. На даний час тенденції щодо подолання голоду та відсутності продовольчої безпеки все ще не рухаються належним чином у правильному напрямку (Ціль сталого розвитку 2.1, а саме «Забезпечення доступності збалансованого харчування на рівні науково обґрунтованих норм для всіх верств населення») [9].

Оцінка глобального голоду у 2023 році, виміряна поширеністю недоїдання (показник ЦСР 2.1.1), свідчить про постійну відсутність прогресу

у досягненні мети «Нульовий голод». Після різкого зростання з 2019 по 2021 рік, частка світового населення, яка стикається з голодом, залишалася практично на тому ж рівні протягом трьох років поспіль, причому останні оцінки вказують на глобальну поширеність недоїдання на рівні 9,1 відсотка у 2023 році. Що стосується населення, то, за оцінками, у 2023 році від 713 до 757 мільйонів людей (8,9 та 9,4 відсотка світового населення відповідно) страждали від недоїдання. Враховуючи середню оцінку (733 мільйони), у 2023 році з голодом могло зіткнутися приблизно на 152 мільйони більше людей, порівняно з 2019 роком (рис. 1).

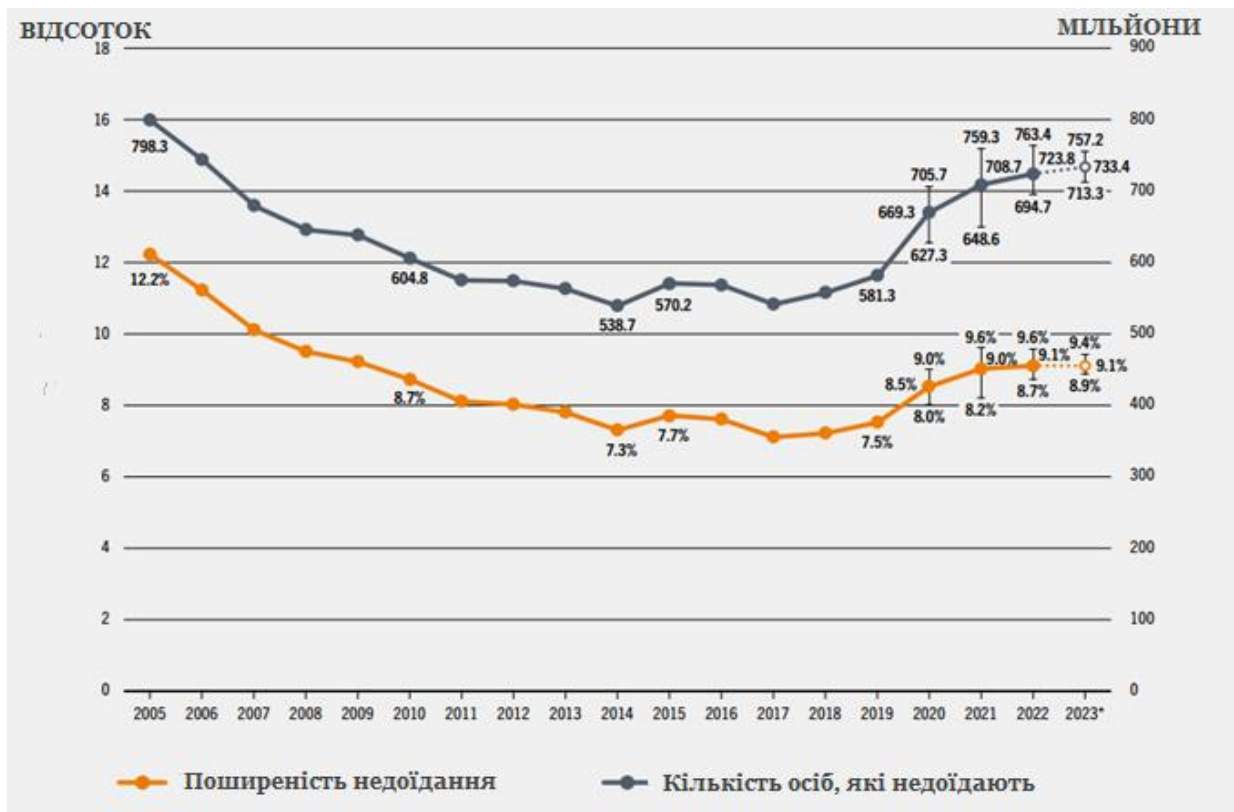

Рисунок 1.1 – Динаміка глобального голоду у світі [9]

Найбільша кількість людей, які страждають від голоду, проживає в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, тоді як найвищий відсоток населення з недостатнім харчуванням — 32% — зафіксовано в країнах Африки, розташованих на південь від Сахари. Так, за прогнозами ФАО, в наступні 25 років (до 2050 р.) виробництво продовольства у світі необхідно збільшити

70%, для того щоб прогодувати все населення планети, чисельність якого, за прогнозами, зросте до 9,3 млрд осіб [9]. Зокрема попит на зерно для продовольчого та фуражного споживання досягне 3 млрд тонн у 2050 році. Враховуючи обсяги поточного виробництва зерна – 2,1 млрд тонн, його приріст повинен становити майже 1 млрд тонн (48%).

Продовольча безпека є фундаментальним аспектом для кожної країни, особливо для країн, що розвиваються, які стикаються з численними економічними та кліматичними обмеженнями. Організація Об'єднаних Націй назвала подолання голоду та бідності метою розвитку першого тисячоліття, що вказує на центральне значення питання продовольчої безпеки.

Досягнення продовольчої безпеки передбачає комплекс заходів, які мають реалізовуватися як з боку міжнародної спільноти, так і безпосередньо країнами, що зазнають нестачі продовольства. Світове співтовариство має надавати підтримку, тоді як самі країни повинні розробляти та впроваджувати власні програми для подолання труднощів у сфері сільського господарства. Однак, до теперішнього часу проблема продовольчої безпеки залишається вкрай актуальною і не втрачає своєї важливості. Стосовно ситуації, що склалася в нашій країні, можна вислідити, що при відсутності фізичного дефіциту продуктів харчування рівень їх споживання знижується. Це пов'язано зі зменшенням купівельної спроможності населення, високими цінами та низьким рівнем заробітної плати.

1.2 Аналіз сучасного стану продовольчої безпеки України за GFSI

На забезпечення населення країни продуктами харчування спрямовано вирішення практично всіх проблем функціонування її агропромислового комплексу і пошук можливостей підвищення життєвого рівня населення. У сфері забезпечення продовольчої безпеки поєднуються ключові проблеми

проведення агропромислової та соціально-економічної політики, реальні тенденції розвитку виробництва продуктів харчування, вітчизняного продовольчого ринку, виявлення характеру залежності від світового ринку продовольства, платоспроможного попиту населення, соціального стану людей, можливості споживання якісних, повноцінних та нешкідливих для здоров'я людини продуктів харчування.

Глобальна оцінка продовольчої безпеки та харчування відображає стан справ у світі, який ще не повністю відновився після пандемії COVID-19 і водночас зазнає серйозного впливу через війну в Україні, що спричинила дестабілізацію на ринках продовольства та енергоресурсів. Вивчення досвіду іноземних держав, що мають унікальну практику формування та вдосконалення механізму забезпечення продовольчої безпеки в національній економіці, дозволить використовувати їхній потенціал з урахуванням регіональної специфіки у сільськогосподарській галузі.

Аналіз продовольчої проблеми на світовому рівні базується на комплексних дослідженнях авторитетних міжнародних організацій, таких як Продовольча та сільськогосподарська організація ООН, Програма розвитку ООН, Economist Intelligence Unit, Світовий банк, Світова організація торгівлі тощо. На основі отриманих даних складаються рейтинги країн, які оприлюднюються у спеціалізованих звітах, таких як, зокрема, «Global Food Security Index» (GFSI). GFSI — це глобальний індекс продовольчої безпеки, який випускається британською дослідною компанією Economist Intelligence Unit та являє собою динамічну кількісно-якісну модель.

Отже, формування та моніторинг продовольчої безпеки здійснюється за допомогою принципів, показників та індикаторів, що характеризують наявність, забезпеченість, якість, доступність, кількість харчових продуктів. Тобто індикатори продовольчої безпеки — це кількісна та якісна характеристика стану, динаміки і перспектив фізичної та економічної доступності харчових продуктів.

GFSI розглядає продовольчу безпеку як тривимірний об'єкт. Три виміри – це доступність, наявність та якість і безпека. Доступність описується як «здатність населення країни платити за їжу та витрати, з якими вони можуть зіткнутися як за стабільного постачання продовольства, так і під час перебоїв, пов'язаних з продовольством». Доступність – це «здатність країни виробляти та розподіляти продукти харчування, включаючи ризики дефіциту продовольства». Якість та безпека стосуються «харчової якості середньостатистичних раціонів та середовища безпеки харчових продуктів кожної країни» [10].

Важливою особливістю GFSI є те, що він зосереджений на національному рівні. Усі його показники є середніми національними значеннями. На відміну від Глобального індексу голоду (GHI) або результатів Комплексного аналізу класифікації продовольчої безпеки (IPC), GFSI не зосереджується на країнах, схильних до продовольчої безпеки. Він намагається врахувати проблеми продовольчої безпеки як багатих країн, так і країн із середнім рівнем доходу.

Усі якісні та кількісні чинники продовольчої безпеки, за допомогою яких розраховується GFSI, зводяться в чотири групи (економічна, фізична доступність (наявність) продовольства, якість та безпечність, природні ресурси та стійкість), кожна з яких має свої індикатори оцінки та свою цінність. Так, за підсумковим індексом GFSI продовольча безпека таких розвинених країн, як Фінляндія, Ірландія та Норвегія знаходиться на дуже високому рівні та складає більше 80 балів зі 100 можливих, що свідчить про дуже високий рівень забезпечення країн продовольством, економічної доступності, якості харчових продуктів і стійкості до зовнішніх впливів (рис. 1.2).

Як видно з рисунку, Україна посідає лише 71 місце (57,9 балів), не зважаючи на те, що країна має потужний аграрний потенціал і входить до числа лідерів світового ринку продовольства за окремими категоріями товарів.

Останнє місце посідає Сирія з підсумковим індексом – 36,3 балів, що аж на 56,63% нижчий, ніж у Фінляндії.

Для України питання продовольчої безпеки набуває все більшої важливого значення через воєнні дії, а також ряд обставин, що зумовлені як глобальними змінами, так і проявами системної економічної кризи, що спричинила масштабний спад виробництва у всіх сферах господарювання, особливо у агропромисловому комплексі.

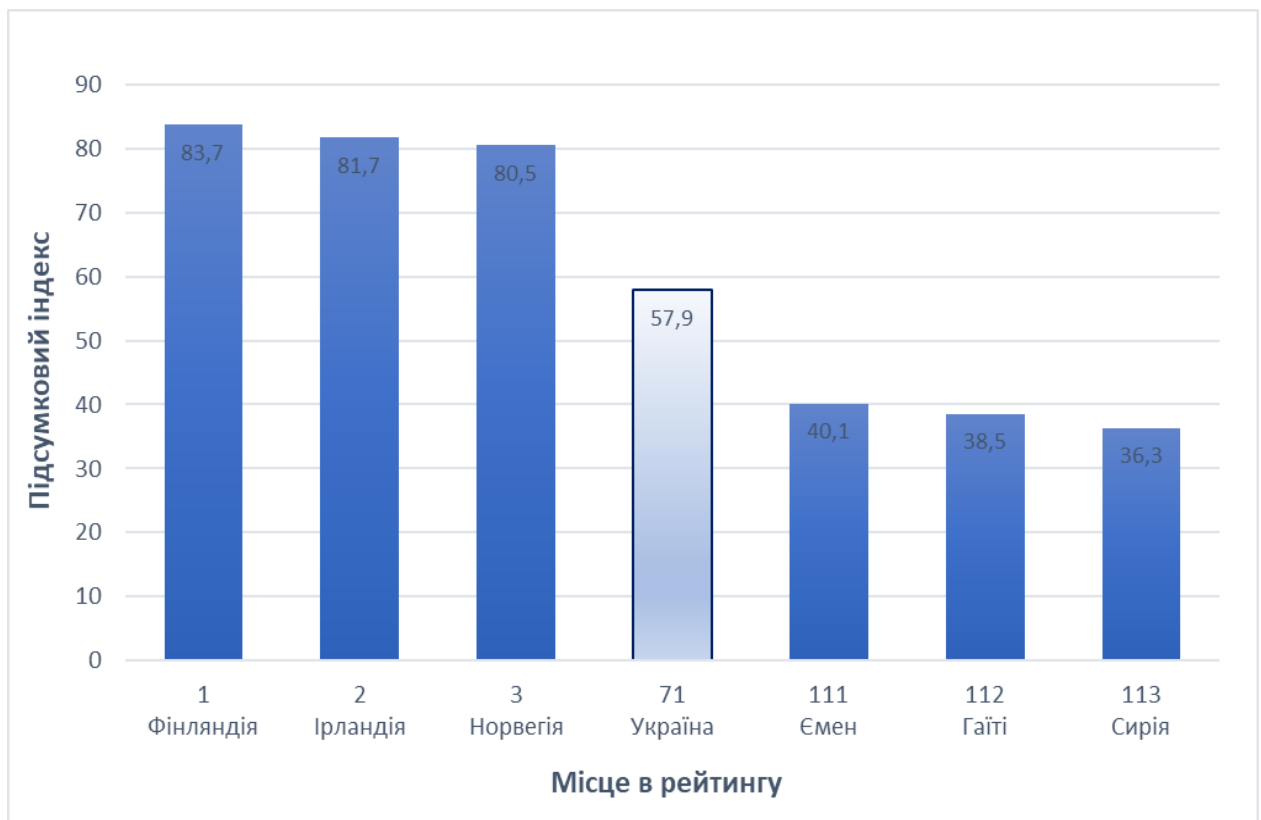

Рисунок 1.2 – Рівень продовольчої безпеки деяких країн за підсумковим індексом GFSI у 2022, бали

Як наслідок спостерігається значне скорочення загальних площ вирощування сільськогосподарських культур, фондів споживання продовольчих товарів, а в окремі роки і запасів деяких продуктів. Треба ще відмітити, що через надмірну фінансову напруженість та платіжну кризу, скоротилися реальні доходи більшої частини населення, тому обмежена доступність харчових продуктів для збіднілих верств населення [11].

За даними рейтингу The Economist Intelligence Unit Україна посідає останнє місце серед країн Європи у Глобальному індексі продовольчої безпеки. На рисунку 1.3 представлені ключові показники продовольчої безпеки України у 2022 році згідно з Global Food Security Index.

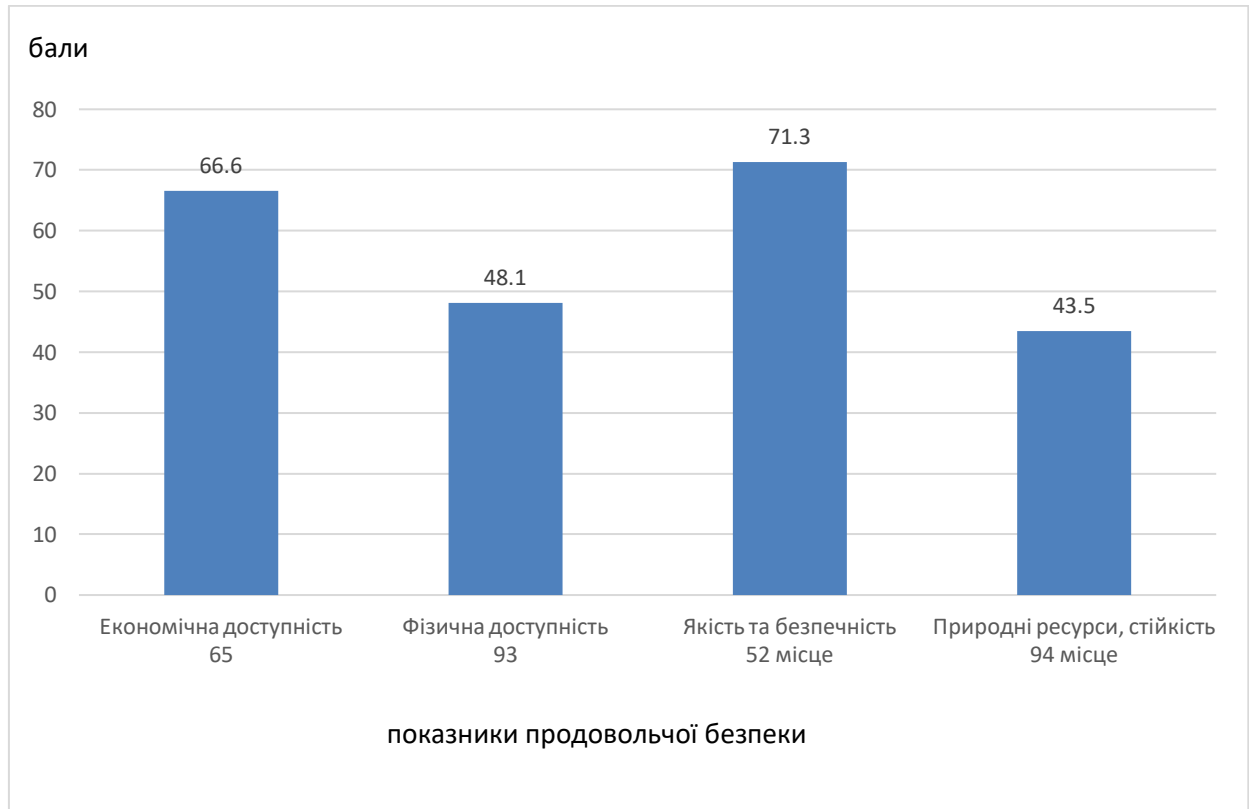

Рисунок 1.3 – Рівень продовольчої безпеки України за основним показниками у 2022, бали

З рисунку видно, що єдиний показник, який демонструє кращу ситуацію в Україні — фактор якості та безпечності їжі. За ним Україна налічує 71,3 бали зі 100 і займає 52 сходинку глобального рейтингу. За оцінками експертів, українці вживають достатньо якісного білку, а харчові продукти загалом є безпечні, хоча раціон середнього українця не відзначається різноманітністю. Фізична доступність та стійкість природних ресурсів потребують посиленої уваги.

За ціновою доступністю країна посідає 65 місце, найгірше місце в Європі. Це спричинено суттєвим зростанням цін, зміною середніх витрат на продукти

харчування та відсутність потужних державних програм захисту. Доступність продуктів харчування – 93 місце. Найслабкішими чинниками за цією метрикою в країні є: політичні та соціальні бар'єри; інфраструктура ланцюга постачань; розвиток сільськогосподарських досліджень; стратегія доступу до продуктів харчування.

Проведений аналіз сучасного стану продовольчої безпеки України показав, що країна має достатній потенціал у сфері продовольства, особливо за показником якості та безпечності продуктів, проте існують виклики щодо фізичної доступності та стійкості природних ресурсів. Особливість забезпечення продовольчої безпеки України полягає не лише в самозабезпеченні основними видами продовольства, але й у створенні потужного агропродовольчого потенціалу. Цьому сприяють природно-кліматичні умови України, наявність майже 40 % світових чорноземів.

На жаль, в умовах економічної та політичної кризи зазвичай обсяг державних інвестицій в сільське господарство зменшується, що веде до загострення проблем. Досвід минулого та результати наукових досліджень переконують в необхідності ведення ефективного сільського господарства, формуванням систем соціальної допомоги і програм соціального захисту для досягнення результативного вирішення проблеми продовольчої безпеки [12].

1.3 Продовольча безпека регіону як складова частина національної безпеки

Як було зазначено раніше, продовольча безпека відіграє ключову роль у системі національної безпеки, оскільки гарантує стабільне виробництво базових продуктів харчування та їх доступність для населення. Її належне забезпечення сприяє сталому соціально-економічному розвитку окремих регіонів і формуванню позитивних настроїв у суспільстві. У разі нестачі

необхідних резервів і запасів можуть виникати соціальні напруження серед населення, що підкреслює важливість продовольчого забезпечення як одного з основних елементів системи національної безпеки [13].

У сучасних умовах проблема забезпечення продовольчої безпеки набула глобального характеру, що дозволяє оцінювати продовольчу безпеку на різних рівнях, кожен з яких має свої специфічні завдання та засоби їх вирішення (рис.1.4).

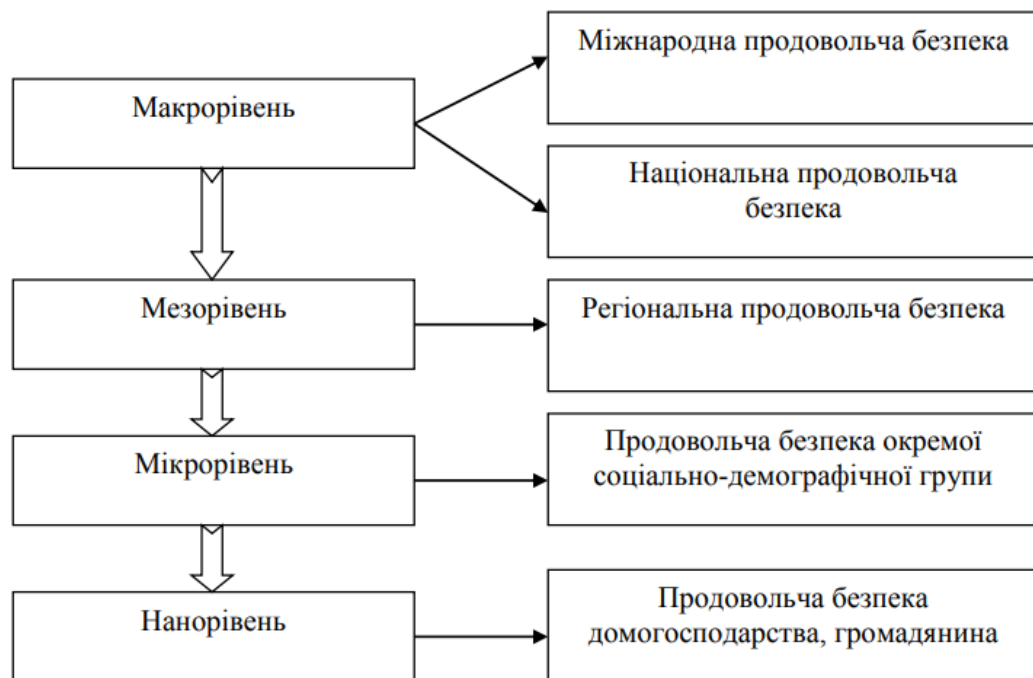

Рисунок 1.4 – Рівні продовольчої безпеки

У світовій практиці з метою оцінки економічної доступності продовольства на мікро- та макрорівні використовуються різні показники. На макрорівні аналізуються такі показники, як рівень інфляції, обмінний курс мита та тарифи на сільськогосподарську продукцію та продовольство, індекси ціни продукти харчування та його динаміка [14, 15, 16, 17]. На мікрорівні аналізується ступінь досягнення продовольчої безпеки для окремих домашніх господарств, розглядається доступ до послуг охорони здоров'я та соціального захисту, особливо у періоди кризи [18].

До макрорівня відноситься міжнародна та національна продовольча безпеки. Оцінка продовольчої безпеки на макроекономічному рівні здійснюється за допомогою аналізу самозабезпеченості продовольством, визначення ступеня фізичної та економічної доступності продуктів харчування для населення. На цьому рівні продовольчу безпеку забезпечують суб'єкти державного та міждержавного рівня, тобто міжнародні організації, уряд та органи законодавчої влади.

Суб'єктами регіонального рівня, що відносить до мезорівня, виступають місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. На мікро- та нанорівні суб'єктами, що визначають продовольчу безпеку є відповідно соціально демографічні групи та домашні господарства [19].

Локалізація ресурсозабезпечення, виробництва та збуту агропродовольчої продукції на регіональному рівні перетворює механізм забезпечення продовольчої безпеки на багаторівневу систему. Регіональний фактор починає відігравати надзвичайно важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни.

В Україні стан продовольчої безпеки держави чи регіону оцінюють за допомогою індикаторів, зафіксованих в «Методиці визначення основних індикаторів продовольчої безпеки», що затверджена Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» від 05.12.2007 р. № 1379 (із змінами та доповненнями) [20].

Продовольча безпека регіонів визначає продовольчу безпеку країни. Водночас, вона є найважливішим елементом національної безпеки. Збалансованого функціонування такої складної та важливої системи, можливе за рахунок переважно власного виробництва продуктів харчування. При цьому необхідно враховувати норми споживання основних продуктів харчування та баланси продовольчих ресурсів. Це сприятиме захисту населення від споживання неякісних продуктів, а також збереже внутрішній ринок від напливу імпортової продовольчої та сільськогосподарської продукції, що реалізується за демпінговими цінами.

2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1 Географічне положення та природно-ресурсний потенціал

Аграрний сектор є однією із пріоритетних галузей національної економіки як України в цілому, так і її регіонів. Сільське господарство Одеської області є однією з ключових галузей економіки регіону, забезпечуючи не лише продовольство для внутрішнього споживання, а й експортні можливості. Область є найбільшою за територією областю, що знаходиться на південному заході України і має великий промисловий та сільськогосподарський потенціал. Клімат грає одну з головних ролей для створення сприятливих умов для розвитку природно-ресурсного потенціалу регіону.

«Одеська область займає територію північно-західного узбережжя Чорного моря від гирла Дунаю до гирла Тілігула (берегова лінія області тягнеться на 300 км), а також 200-250 км від моря на північ. Більшість області розташована на Причорноморській низовині з відгалуженнями Подільської височини на північ і північний захід від Одеси. Поверхня переважно рівнинна, нахилена із північного заходу на південний схід до узбережжя Чорного моря. Долину перетинають глибокі долини річок, яри та балки, особливо в межах відрогів Подільського височини, де різниця між рівнем вододілів та долин становить у середньому 100 м. Що далі на південь, то спокійніше, менш хвилястий рельєф» [21].

«Північно-західна частина Чорного моря в районі Одеси значно відрізняється за своєю морфологією, гідрологією та гідрохімією від інших районів – це найбільш мілководна та опріснена частина моря, в яку впадають головні річки Чорноморського басейну: Дунай, Дністер, Південний Буг та Дніпро. За гідрогеологічними умовами територія міста входить до Причорноморського артезіанського басейну з несприятливими умовами

накопичення підземних вод. Основне джерело водопостачання Одеси – річка Дністер.

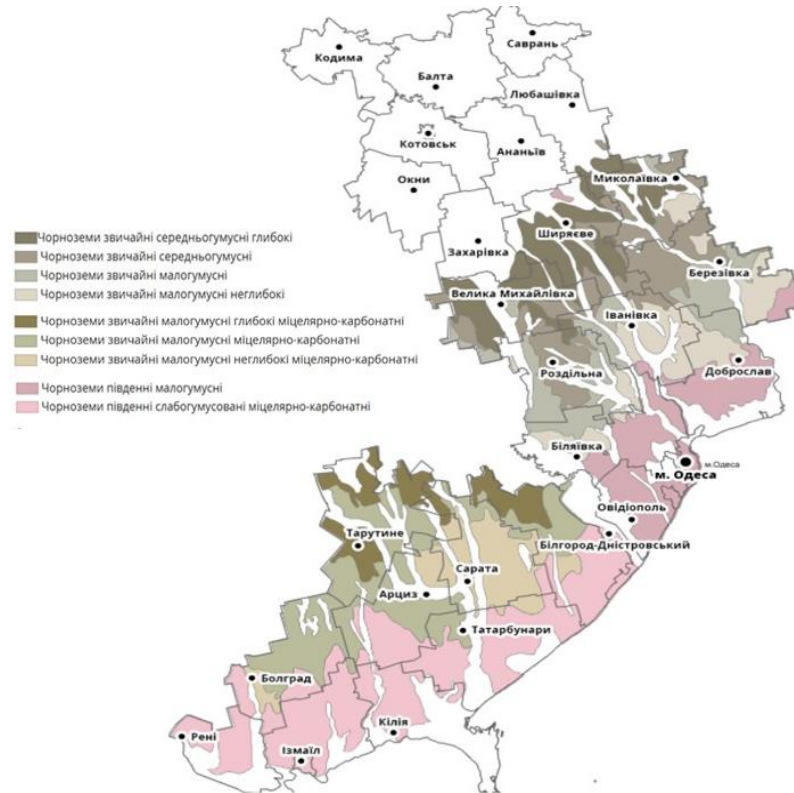
Досліджувана територія відноситься до степової зони з короткою та теплою зимою та тривалим спекотним літом. Головними факторами, що впливають на клімат, є протяжне узбережжя Чорного моря і незахищеність від вітрів. Безпосередній вплив моря формує мікрокліматичні особливості території – клімат Одеси відноситься до помірно-теплого клімату з недостатнім зволоженням. На Одещині взимку переважають північні та південно-західні вітри, влітку — північно-західні та північні. Південна половина області схильна до посух і суховіїв» [22].

Північна частина області розташована в лісостеповій зоні України, середня та південна – у степовій. Лісів мало, переважна їх частина знаходиться в лісостеповій зоні.

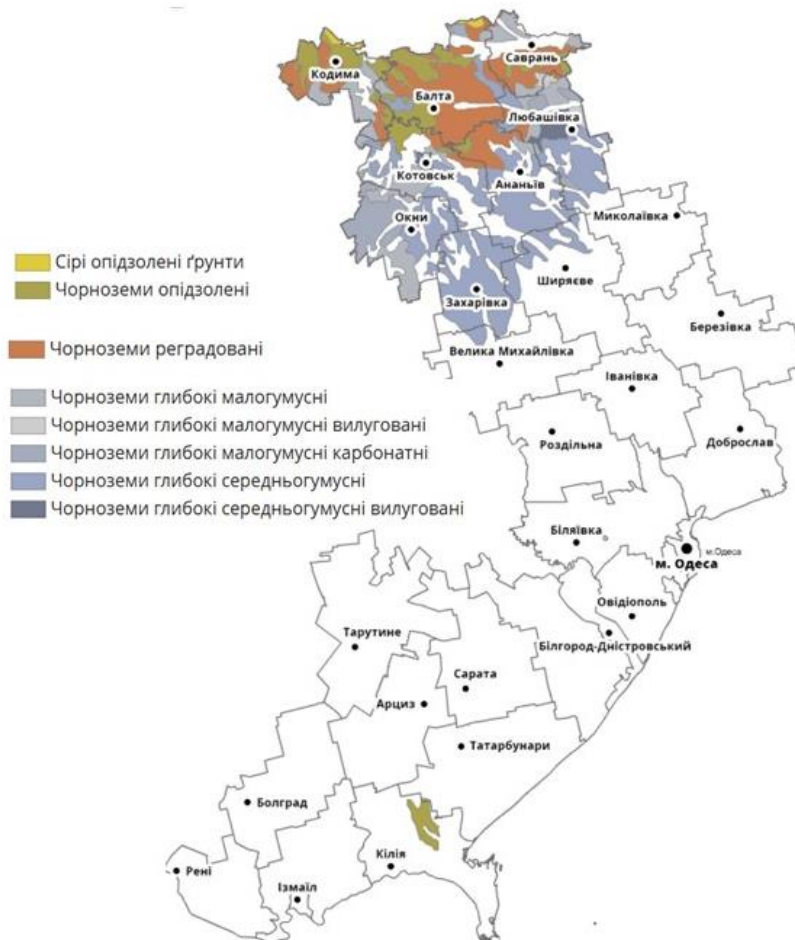
Одним із головних природних багатств області є її земельні ресурси, представлені переважно чорноземними ґрунтами з високим природною родючістю. Так, чорноземи південні та чорноземи звичайні міцелярно-карбонатні на лесових породах знаходяться переважно у Ізмаїльському, Болградському, Білгород-Дністровському, Одеському районі, а також на частинах Роздільнянського та Березівського районів (рис. 1.5 а) [23].

На території Подільського району, а також частинах Роздільнянського та Березівського районів переважають чорноземи глибокі та звичайні (середньо- і малогумусні), реградовані та опідзолені ґрунти (рис. 1.5 б) [23]. Частину опідзолених ґрунтів також можна спостерігати на території Ізмаїльського району.

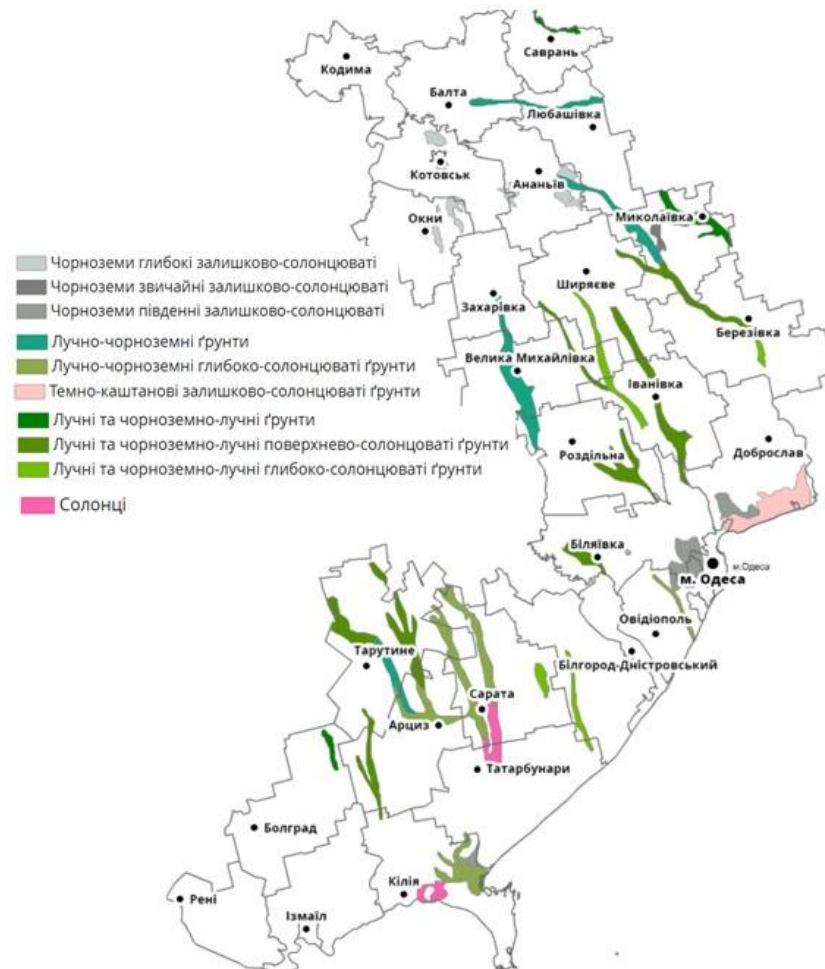
У приморській частині області – чорноземи залишково-солонцюваті. По долинах і балках повсюдно поширені чорноземно-лугові солончакуваті ґрунти та солончаки. Також невелику площу та території всієї області займають лучні та чорноземно-лучні ґрунти. На території Одеського району прибережної території спостерігаються темно-каштанові залишково-солонцюваті ґрунти (рис. 1.5в) [23].

а) чорноземи звичайні та південні

а) опідзолені ґрунти, чорноземи реградовані, глибокі

в) чорноземи залишково-солонцюваті, темно-каштанові залишково-солонцюваті, лучні ґрунти, солонці

Рисунок 2.1 – Типи ґрунтів Одеської області [23]

На території регіону також існують невеликі ділянки з солонцюватими ґрунтами, що є дуже тривожним дзвіночком для регіону. Солонці та солонцюваті ґрунти характеризуються несприятливими фізико-механічними властивостями, що зумовлено високим вмістом обмінного натрію в колоїдному комплексі (понад 5% від загальної ємності поглинання) та лужною реакцією ґрунтового розчину. Солонці не придатні до ефективного використання в сільському господарстві без проведення меліоративних заходів. Основною метою меліорації є видалення натрію з ґрунтового-поглинального комплексу (ГПК), що сприяє нейтралізації лужної реакції, зниженню гідрофобності та покращенню коагуляції колоїдів. У результаті

цього відбувається зменшення шкідливих властивостей і покращення агрономічних режимів таких ґрунтів.

Родючість ґрунтів у регіоні, їх агрономічні характеристики та здатність забезпечувати належні умови для вирощування окремих сільськогосподарських культур мають ключове значення. Саме родючість ґрунту виступає одним із найважливіших чинників для досягнення високої врожайності. Родючість ґрунтів Одеської області представлена на рисунку 1.6.

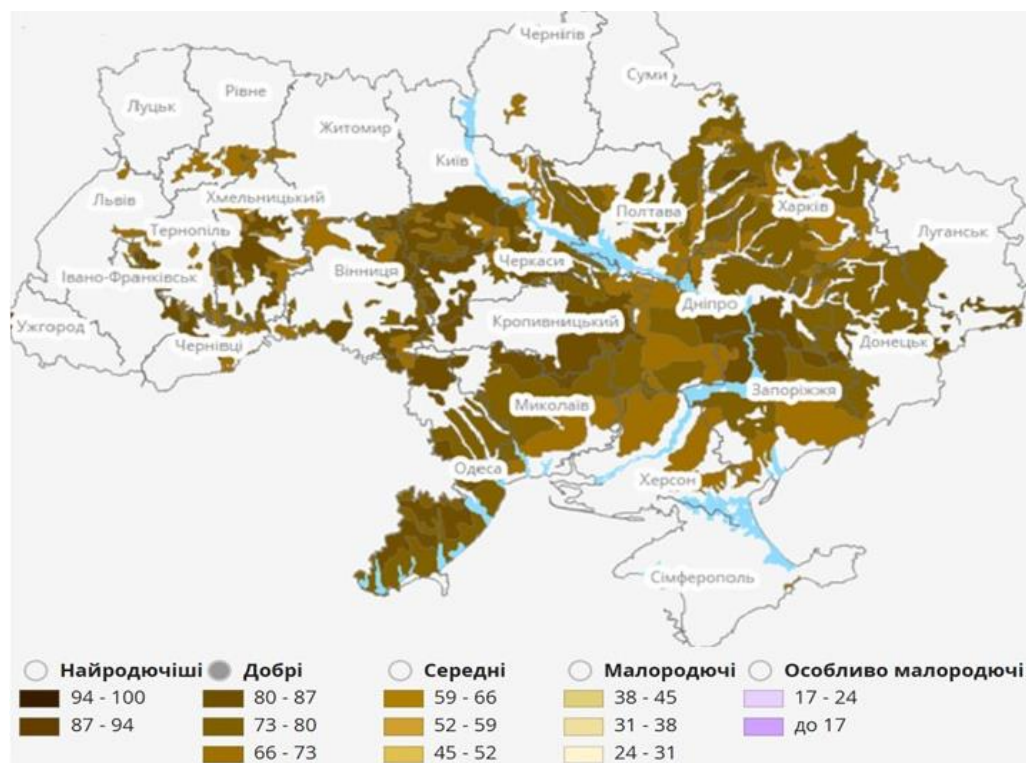

Рисунок 2.2 – Якість ґрунтів Одеської області, бали [23]

Як видно з рисунку 1.6, на території Одеської області домінують «добрі» (66-87 балів) ґрунти. Ця шкала дозволяє об'єктивно оцінити потенціал ґрунтів для сільськогосподарського використання та правильного вибору культур для вирощування.

Отже, одним із джерел підвищення продуктивності сільськогосподарських культур є раціональне використання ґрунтово-

кліматичних ресурсів конкретної території шляхом виділення оптимальних місцеположень для ведення ефективного сільського господарства [24].

2.2 Сучасний стан сільського господарства Одеської області

Сільське господарство є однією з найважливіших складових економіки області з точки зору виробництва та використання трудових ресурсів. Інтенсивний розвиток сільського виробництва являється запорукою підвищення рівня і покращення якості життя населення та продовольчої безпеки регіону і держави в цілому.

Майже всі продуктивні угіддя закріплені за землекористувачами, які працюють у сільськогосподарському виробництві. Земельний фонд області становить 3,3 млн. га, в тому числі станом на 2022 рік, в області було понад 2,5 млн га сільськогосподарських угідь, у тому числі понад 2 млн га ріллі та 80 тис. га виноградників та садів. Через те, що клімат області посушливий, тут майже 15% оброблених земель зрошуються [22].

Основний напрямок виробничої сільськогосподарської спеціалізації області: зерно-скотарське з розвиненим виробництвом соняшника, винограду, птахівництвом та свинарством [25]. Залежно від природно-кліматичних умов та відповідно до зон виробничої спеціалізації сільського господарства, в області можна виділити наступні форми господарювання:

- скотарсько-зернова зона – розташована переважно у Подільському районі (Піщанська, Кодимська, Савранська, Балтська, Слобідська, Подільська, Ананьївська, Любашівська, Окнянська громади);

- скотарська зона з розвиненим виробництвом соняшнику – Березівський район (Березівська, Іванівська, Ширяївська, Знам'янська громади);

- молочно-овочево-птичницька зона – Одеський район (Біляївська, Овідіопольська, Великодолинська громади);

- зерно-скотарська зона з розвиненим виноградарством та свинарством – Білгород-Дністровський (Білгород-Дністровська, Саратська, Лиманська

громади), Болградський (Болградська, Тарутинська, Арцизька громади) та Ізмаїльський райони (Ізмаїльська, Ренійська, Саф'янівська, Кілійська громади) [26].

Провідною галуззю рослинництва є зерновиробництво. Одеська область у 2024 році посіла друге місце серед областей України в обсязі виробництва зернових культур, що склало 46998,3 тис.ц. На рисунку 1.6 представлена динаміка обсягу виробництва зернових культур в Одеському регіоні з 2017 по 2024 рр. З рисунку видно, що найбільший валовий збір зернових культур був у 2021 році і становив 50011,3 тис. ц., а найгірший – у 2020 році зі значенням 19550,4 тис. ц [27]. Також необхідно відмітити, що з початком повномасштабної війни на території України обсяги виробництва зернових культур значно скоротилися – майже на 40 %. Але, останнім часом спостерігається стабілізація ситуації.

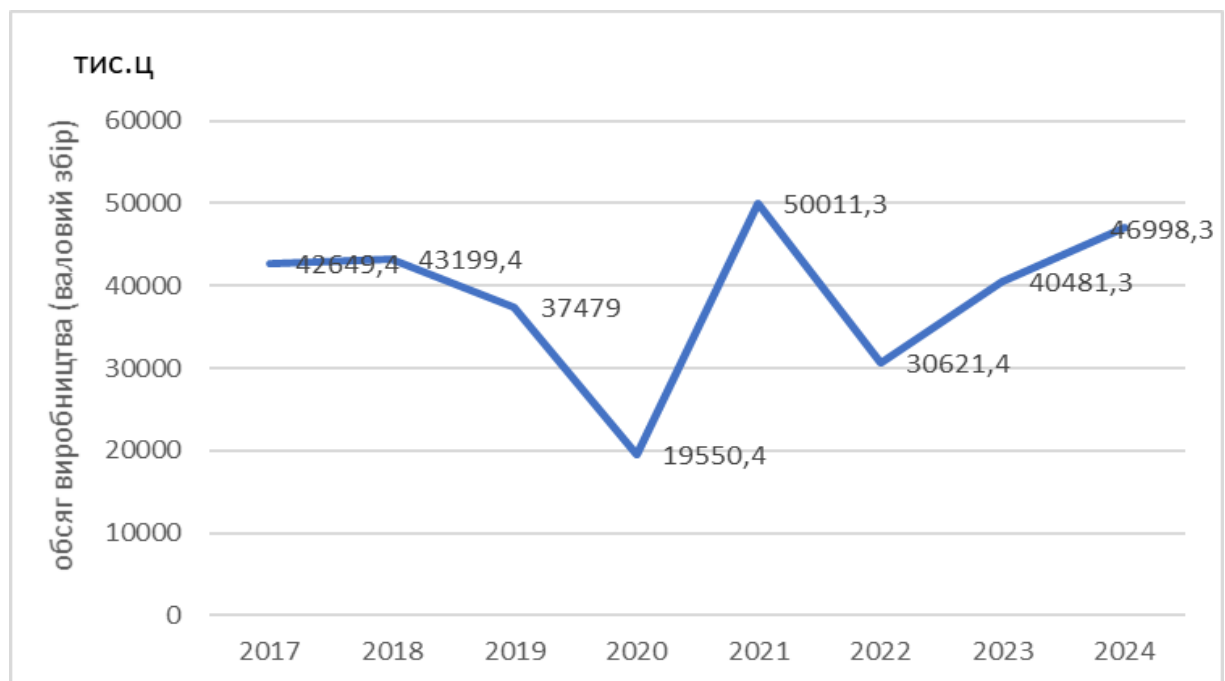

Рисунок 2.3 – Динаміка обсягу виробництва зернових культур в Одеському регіоні з 2017 по 2024 рр., тис. ц

Соняшник вирощують повсюдно у степових регіонах України, оскільки економічно це дуже вигідно, оскільки культура використовується для

виробництва різних продуктів: від харчової олії до корму для худоби. Серед олійних культур виробництво соняшнику займає майже 10%, при чому цей показник щороку має тенденцію до зростання. На рисунку 1.6 представлена динаміка обсягу виробництва соняшника в Одеському регіоні з 2017 по 2024 рр.

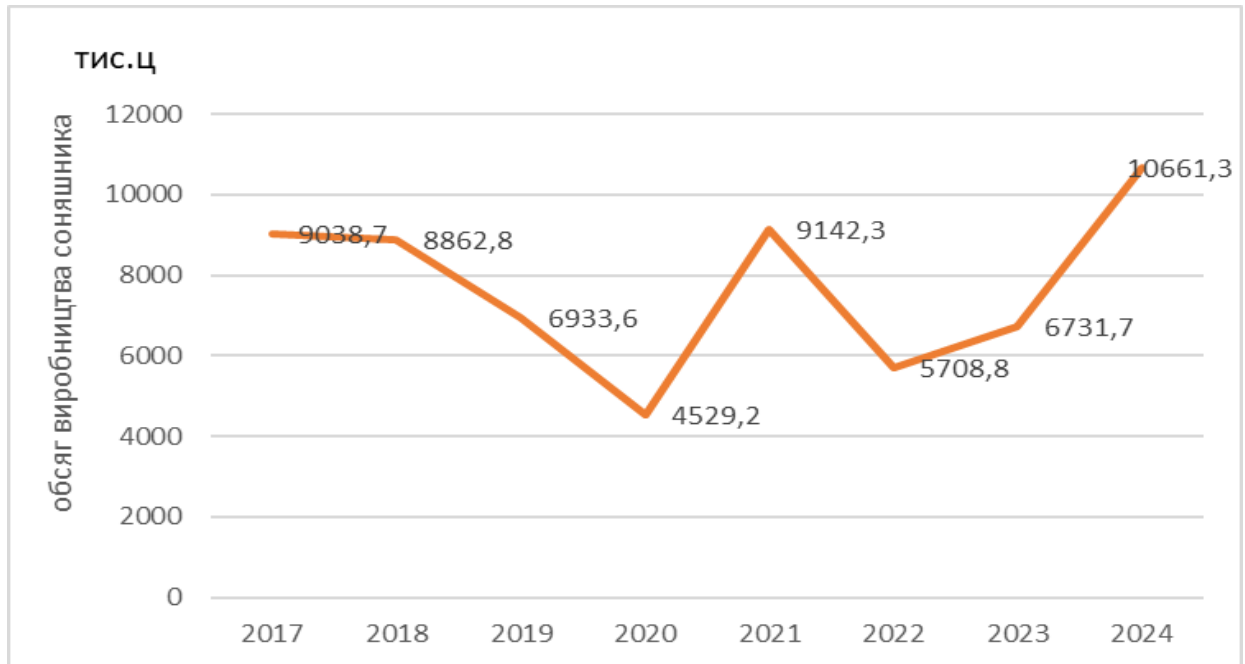

Рисунок 2.4 – Динаміка обсягу виробництва соняшника в Одеському регіоні з 2017 по 2024 рр., тис. ц

Як видно з рисунку, у 2021 році обсяг виробництва соняшника в Одеському регіоні був на досить високому рівні і становив 9142,3 тис. ц, а область займала 8 місце серед інших областей України. В 2022 році війна зумовила значне скорочення обсягів виробництва майже на 40%. Але 2021 рік став роком відновлення – обсяг виробництва почав поступово зростати: у 2023 році він становив 6731,7 тис. ц, а у 2024 досяг максимального значення за весь період спостереження (10661,3 тис. ц) [27].

Тваринництво Одещини демонструє позитивні тенденції розвитку, що підтверджується поступовим зростанням показників у цій галузі (рис 1.8).

Попри суттєве скорочення поголів'я свиней, яке відбулося після початку повномасштабного вторгнення, регіон поступово відновлює втрачені позиції.

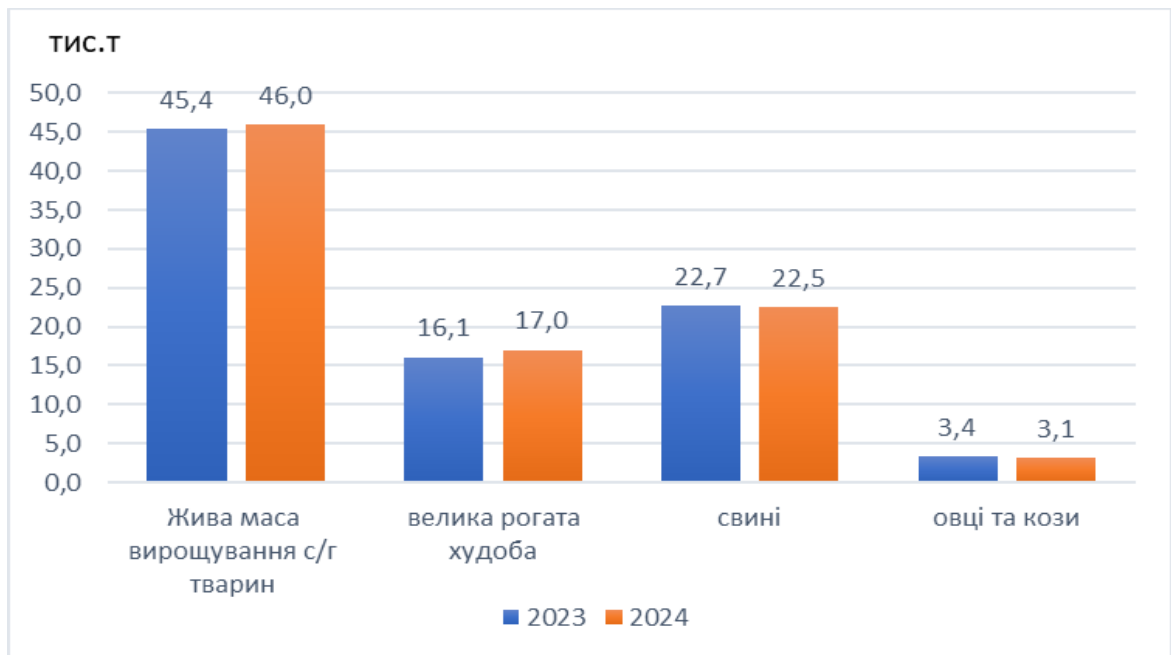

Рисунок 2.5 – Жива маса вирощування сільськогосподарських тварин в Одеському регіоні за 2023 та 2024 рр., тис. т

Слід відмітити, що Одеська область утримує друге місце в Україні за кількістю овець та кіз, що складає до 20% від загального поголів'я цих тварин у країні [27]. Незважаючи на складні обставини, тваринництво в Одеській області продовжує розвиватися та пристосовуватися до нових викликів.

Аналіз виробництва продукції тваринництва є важливим інструментом для вивчення різних економічних та соціальних факторів. Він дозволяє оцінювати ефективність роботи підприємств із виробництва молока, м'яса, яєць та інших видів продукції тваринництва, а також виявляти причини зміни обсягів виробництва задля виявлення закономірності та кореляції між ними. Ця статистична інформація необхідна для прийняття управлінських рішень та планування подальшої діяльності у сфері тваринництва.

На рисунку 1.9 представлена динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва у господарствах всіх категорій з 2023 по 2021 рр., а

саме молока, м'яса та яєць, мед. Виходячи з даних, можна помітити наступну загальну тенденцію зменшення виробництва. Зокрема, виробництво молока зменшилось майже на 30%, виробництво м'яса – на 33%. Значне зменшення спостігається по виробництву яєць - з 353,7 млн штук до 137,1 млн. штук, що складає більше 60% [28].

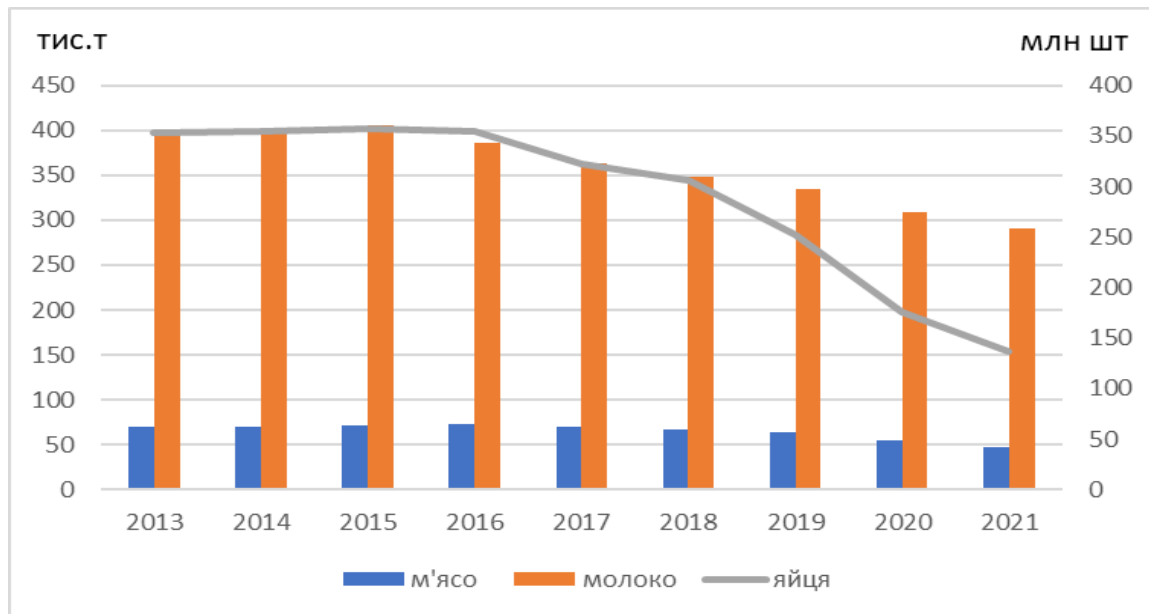

Рисунок 2.6 – Виробництво основних видів продукції тваринництва в Одеському регіоні з 2013 по 2021 рр.

Слід зазначити, що від розвитку тваринництва багато в чому залежить життєвий рівень та добробут населення: розмір та структура харчування, споживання товарів та послуг, соціальні умови життя. Саме тому високорозвинене тваринництво та сільське господарство загалом є основою для стабільної національної економіки.

Підсумовуючи аналіз сучасного стану сільського господарства Одеської області треба сказати, що війна зумовила скорочення виробництва основних видів продукції тваринництва через зниження доходів та логістичні проблеми. Але область зберігає досить високі показники з виробництва зерна та соняшника.

З МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РІВНЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Продовольча безпека країни є невід'ємною частиною національної безпеки, яка гарантує фізичний та економічний доступ до якісної, безпечної та поживної їжі, необхідної для активного і здорового життя. Продовольче забезпечення населення та продовольча безпека держави повинні бути сталими, що створить умови для систематичної заміни імпортованих продуктів харчування та забезпечить населення високоякісною та безпечною продукцією українських виробників.

У контексті України особливої актуальності ця проблема набула через військові дії, руйнування агропромислової інфраструктури, інфляцію та зміни в глобальних ланцюгах постачання. Як наслідок, по-перше, значно скоротилися загальні фонди споживання продовольчих товарів, а в окремі роки і запаси деяких продуктів. По-друге, через надмірну фінансову напруженість та платіжну кризу, скоротилися реальні доходи більшої частини населення, тому обмежена доступність харчових продуктів для збіднілих верств населення [11].

3.1 Нормативно-правове регулювання продовольчої безпеки в Україні

В Україні продовольча безпека входить до складу системи економічної безпеки держави, що було затверджено наказом «Міністерства економіки України від 2 березня 2007 року № 60 «Про методику розрахунку економічної безпеки». Згідно з положеннями цього наказу, продовольча безпека трактується як рівень забезпечення населення продовольством, що забезпечує

соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, сприяє сталому та якісному розвитку нації, сім'ї, особистості, а також підтримує стійкий економічний розвиток держави [29]. Також основні визначення поняття продовольчої безпеки висвітлені в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» та у Наказі Міністерства економіки України від 20.03.2007 № 60 «Методика розрахунку рівня економічної безпеки України» [30, 31].

Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII «Про національну безпеку України» та Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 «Про Стратегію національної безпеки України» визначають необхідність забезпечення та орієнтири продовольчої безпеки. Система індикаторів продовольчої безпеки закріплена в таких документах: Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» (ст. 1, 7, 8); Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України; Постанова КМУ №1379 від 5 грудня 2007 року – затверджує методику розрахунку індикаторів продовольчої безпеки. До регулятивних актів, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки відносяться наступні: Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV «Про державну підтримку сільського господарства України»; Закон України від 12.02.2008 № 122-VI «Про прожитковий мінімум»; Закон України від 05.02.2009 № 925-VI «Про зерно та ринок зерна в Україні»; Закон України № 771/97-ВР «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» та ін.»

Однак, попри наявність зазначених законодавчих актів, на сьогодні не існує єдиного нормативно-правового документа, який би комплексно визначав і регулював діяльність держави у сфері продовольчої безпеки.

Головними органами, що виступають гарантами продовольчої безпеки в країні є Міністерство аграрної політики та продовольства та Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Провідні завдання цих структур полягають у підготовки та реалізації заходів, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки України; здійснення державного регулювання цін на

продукцію; забезпечення методологічної підтримки у розробленні балансів попиту та пропозиції продовольчих товарів; формування державного продовольчого резерву; оперативний аналіз стану наповнення регіональних запасів продовольства тощо [32].

Особливістю оцінки рівня продовольчої безпеки на основі вимог чинного законодавства продовольчої безпеки є необхідність врахування щонайменше двох рівнів – за сферами та окремими показниками. Вибір методичного підходу залежить від цілей оцінки, рівня доступних статистичних даних, масштабів аналізу (національний, регіональний, локальний) та інституційних можливостей.

Виділяють наступні методичні підходи оцінки продовольчої безпеки.

1. Індикаторний (індикативний) підхід. Цей підхід базується на використанні системи кількісних і якісних індикаторів, що характеризують різні аспекти продовольчої безпеки, основні з яких: обсяг виробництва основних продуктів харчування на душу населення, забезпечення калорійністю та збалансованістю харчування, частка витрат домогосподарств на харчування, ціни на продукти харчування та їх доступність для населення тощо. Переваги даного методичного підходу у можливості системного моніторингу, що дає змогу порівнювати дані як на регіональному, так і національному рівнях.

2. Блоковий (структурно-функціональний) підхід. Визначає рівень продовольчої безпеки через аналіз основних сфер функціонування держави, що впливають на неї - економічний блок (виробництво, доступність, доходи населення), соціальний блок (харчування вразливих груп, здоров'я), екологічний блок (стійкість аграрного виробництва) та політичний блок (державна політика, наявність стратегічних запасів). Цей метода дає комплексне уявлення про взаємозв'язки між різними сферами.

3. Балансовий підхід - базується на зіставленні обсягів виробництва, імпорту, експорту та споживання продовольства. Аналізу самозабезпечення

країни харчовими продуктами дає об'єктивне уявлення про дефіцити або надлишки в системі забезпечення.

4. Пороговий підхід. Цей підхід використовує граничні (порогові) значення індикаторів, при перевищенні або зниженні яких продовольча безпека вважається порушеною. Наприклад, самозабезпечення зерном – не нижче 95%, витрати на харчування – не більше 60% доходів домогосподарства тощо.

5. Комплексний інтегральний підхід, який передбачає створення узагальнюючого інтегрального показника продовольчої безпеки, який розраховується на основі сукупності індикаторів з урахуванням їх вагомості (експертна оцінка, метод головних компонент тощо). Комплексний підхід зручний для міждержавного та міжрегіонального порівняння.

6. Програмно-цільовий підхід. Використовується при реалізації державних програм продовольчої безпеки. Оцінка здійснюється через досягнення запланованих цілей та індикаторів, закладених у програмі [33].

Найбільш ефективним вважається поєднання кількох підходів для досягнення об'єктивної і всебічної оцінки рівня продовольчої безпеки.

3.2 Методика оцінки продовольчої безпеки

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 року № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки», «була затверджена система ключових індикаторів продовольчої безпеки, до яких належать: добова енергетична цінність раціону людини, забезпечення її харчування основними видами продуктів, наявність достатніх запасів зерна в державних ресурсах, економічна доступність продуктів, розбіжності у вартості харчування між соціальними групами, ємність внутрішнього ринку окремих видів продукції та рівень продовольчої незалежності за окремими продуктами [20].

Відповідно до Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, індикатори, що характеризують стан продовольчої безпеки держави (регіону), розраховуються за такими основними групами харчових продуктів: хліб і хлібопродукти; картопля; овочі, баштанні; фрукти, ягоди і виноград; цукор; олія; м'ясо і м'ясопродукти; молоко і молокопродукти; риба і рибодукти; яйця [20]. Індикаторами продовольчої безпеки виступають наступні:

1) добова енергетична цінність раціону людини, що визначається як сума добутоків одиниці маси окремих видів продуктів, які споживаються людиною протягом доби, та їх енергетичної цінності за формулою:

$$P = \sum m_i c_i \quad (3.1)$$

де P – енергетична цінність добового раціону людини;

i – вид продукту харчування;

m – маса i -го продукту, спожитого однією особою;

c – енергетична цінність одиниці маси i -го продукту, граничний пороговий критерій якого становить 2500 ккал на добу (при цьому 55 %добового раціону повинне забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження);

2) забезпечення раціону людини основними видами продуктів, що визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою за формулою:

$$C = \frac{C_f}{C_p} \quad (3.2)$$

де C – індикатор достатності споживання окремого продукту;

C_f – фактичне споживання окремого продукту на одну особу за рік;

C_p – раціональна норма споживання окремого продукту на одну особу

за рік, погоджена з МОЗ;

3) достатність запасів зерна у державних ресурсах, що визначається як співвідношення між обсягами продовольчого зерна у державному продовольчому резерві та обсягами внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно за формулою:

$$З = \frac{Н}{Х} \times 100\% \quad (3.3)$$

де З – індикатор забезпечення зерновими продовольчими ресурсами;

Н – наявність продовольчого зерна у державному продовольчому резерві;

Х – середньорічне внутрішнє споживання хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно (граничним критерієм для зазначеного показника вважається його 17 % рівень, що відповідає 60 дням споживання);

4) економічна доступність продуктів, що визначається як частка сукупних витрат на харчування у загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств за формулою:

$$Е = \frac{В_x}{В_c} \times 100\% \quad (3.4)$$

де Е – індикатор економічної доступності продуктів;

$В_x$ – витрати населення на харчування за рік;

$В_c$ – сукупні витрати населення за рік (граничним критерієм для зазначеного показника вважається його 60 % рівень);

5) диференціація вартості харчування за соціальними групами, що відстежується в динаміці та розраховується як співвідношення між вартістю харчування 20 відсотків домогосподарств з найбільшими доходами та вартістю харчування 20 відсотків домогосподарств з найменшими доходами за формулою:

$$Д = \frac{Д_в}{Д_м} \quad (3.5)$$

де Д – індикатор диференціації вартості харчування;

Д_в – показник вартості спожитих продуктів у 20 відсотків домогосподарств з найбільшими доходами;

Д_м – показник вартості спожитих продуктів у 20% домогосподарств з найменшими доходами;

6) ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, що відстежується в динаміці та визначається у натуральному виразі як добуток споживання певного продукту та середньорічної чисельності населення за формулою:

$$Є_i = \Phi_i \times Ч \quad (3.6)$$

де Є – ємність внутрішнього ринку і-го продукту;

і – вид і продукту;

Φ – річне середньодушове споживання і-го продукту;

Ч – середньорічна чисельність населення;

7) продовольча незалежність за окремим продуктом, що визначається як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту у натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку за формулою:

$$П_i = \frac{I_i}{Є_i} \times 100\% \quad (3.7)$$

де П – частка продовольчого імпорту і-го продукту;

і – вид і продукту харчування;

I_i – імпорт і-го продукту;

Є_i – ємність внутрішнього ринку і-го продукту» (4).

Система індикаторів продовольчої безпеки України потребує оновлення та адаптації до сучасних викликів, особливо в умовах війни. Удосконалення

моніторингу, поглиблення регіональної деталізації та орієнтація на вразливі групи населення дозволять формувати ефективні рішення щодо забезпечення продовольчої безпеки

Для оцінки ступеня задоволення фізіологічних потреб населення в продовольстві доцільно використовувати коефіцієнт фактичного споживання продовольства, який відображає рівень споживання продуктів харчування населенням порівняно з установленими нормами або раціональними нормативами харчування. ($K_{фп}$), який показує фактичний рівень споживання продуктів харчування за певний період часу ($q_{факт}$) у порівнянні з раціональними нормами споживання ($q_{норм}$):

$$K_{фс} = \frac{q_{факт}}{q_{норм}} \quad (3.8)$$

де $K_{фс}$ – коефіцієнт фактичного споживання продовольства;

$q_{факт}$ – фактичний рівень споживання продуктів харчування за певний період часу;

$q_{норм}$ – раціональні нормами споживання продуктів харчування за певний період часу;

Для оцінювання було розроблено відповідну бальну шкалу в діапазоні від 0 до 1 з поділом на рівні безпеки. У науковій літературі існують різні підходи до такого розмежування. Проте в даному випадку враховано позицію науковців, згідно з якою загроза для соціальної системи виникає тоді, коли її безпековий потенціал наближається до нуля, тоді як оптимальним вважається рівень, що наближається до одиниці [34]. Шкалу оцінки стану продовольчої безпеки поділено на чотири рівні, а саме:

- небезпечний – 0 – 0,4;
- критичний – 0,41 – 0,70;
- достатній – 0,71–0,90;
- оптимальний – 0,91–1 [35].

Одним із важливіших показників продовольчої безпеки регіону є коефіцієнт продовольчої самозабезпеченості. Цей коефіцієнт є одним із ключових індикаторів оцінки продовольчої безпеки на регіональному рівні, який показує, наскільки регіон (область, країна) здатен самостійно забезпечити себе певним видом продукції (м'ясом, молоком, овочами тощо) без потреби в імпорті з інших регіонів або з-за кордону.

Для розрахунку цього показника необхідні дані про фактичні обсяги виробництва основних видів сільськогосподарської продукції; інформація про чисельність населення, яке проживає на території регіону (n). Потрібно визначити, яка кількість продовольства необхідна для цього регіону відповідно до встановлених раціональних норм споживання ($q_{\text{норм}}$):

$$K_c = \frac{q}{n \times q_{\text{норм}}} \quad (3.9)$$

де K_c – коефіцієнт продовольчої самозабезпеченості;

q – фактичні обсяги виробництва основних видів сільськогосподарської продукції;

$q_{\text{норм}}$ – раціональні нормами споживання продуктів харчування за певний період часу;

n – інформація про чисельність населення.

В результаті проведених розрахунків K_c може прийняти різну величину: значення показника можна віднести до низького ($K_c \leq 0,5$), допустимого ($0,5 < K_c \leq 0,9$) або оптимального рівня ($0,9 < K_c \leq 1$) самозабезпеченості регіону продовольством [36].

4 ОЦІНКА ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Для оцінювання стану продовольчої безпеки Одеської області було визначено коефіцієнт забезпечення раціону людини основними видами продуктів, а також продовольча незалежність регіону (самозабезпечення) за окремими видами продуктів.

Одним із ключових індикаторів рівня продовольчої безпеки є забезпечення раціону людини основними видами продуктів. Цей показник визначається як відношення фактичного споживання конкретного продукту до його раціональної норми. Оптимальним вважається такий стан, за якого річне фактичне споживання продуктів харчування однією особою відповідає встановленій раціональній нормі, тобто коефіцієнт співвідношення між фактичним і раціональним споживанням дорівнює 1. Визначення цього індикатора проводилося для таких продовольчих груп, як хліб і хлібопродукти, м'ясо та м'ясопродукти, риба та рибопродукти, молоко та молочні продукти, яйця, картопля, овочі та баштанні культури, плоди та ягоди, цукор, олія та інші рослинні жири.

Споживання населення хлібних продуктів – один із базових індикаторів продовольчої безпеки, оскільки хлібні продукти становлять важливу частину раціону кожної людини. Цей показник визначається як фактична кількість хліба та хлібобулочних виробів, яку споживає одна особа протягом року, і порівнюється з раціональною нормою. Раціональна норма споживання хлібних продуктів, рекомендована Українським НДІ гігієни харчування МОЗ, зазвичай коливається в межах 95–100 кг на особу на рік. На рисунку 4.1 представлений коефіцієнт фактичного споживання хліба і хлібопродуктів в Одеській області за період з 2000 по 2021 рр. Як видно з діаграми, споживання хліба і хлібопродуктів протягом всього досліджуваного періоду перевищує норму – значення коефіцієнта фактичного споживання перевищує 1.

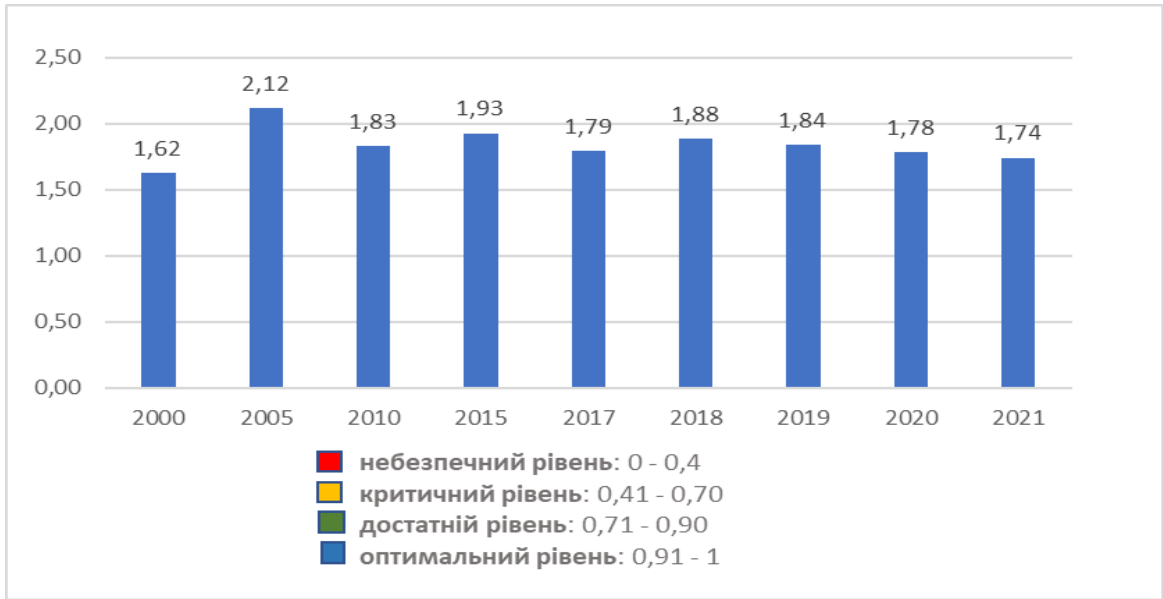

Рисунок 4.1 – Коефіцієнт фактичного споживання хліба і хлібопродуктів в Одеському регіоні з 2000 по 2021 рр.

Споживання м'яса та м'ясопродуктів – показник, який відображає забезпеченість населення джерелами повноцінного білка, вітамінів і мікроелементів, які мають важливе значення для підтримки здоров'я. Рациональна норма споживання м'яса в Україні, згідно з медико-біологічними рекомендаціями, становить близько 80–90 кг на особу в рік.

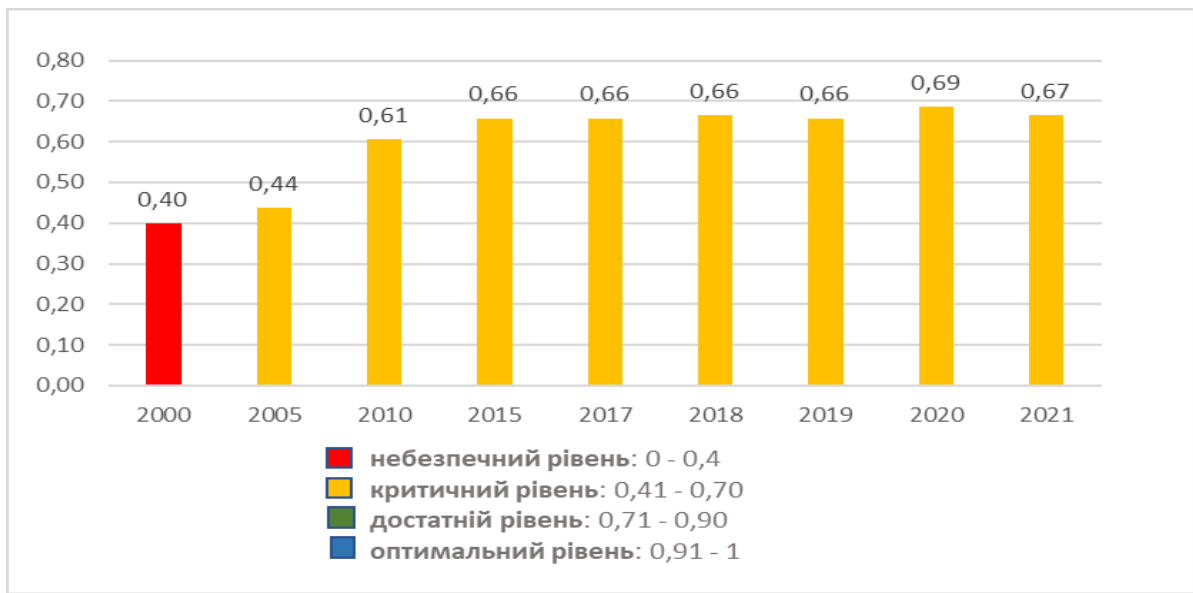

Рисунок 4.2 – Коефіцієнт фактичного споживання м'яса та м'ясопродуктів в Одеському регіоні з 2000 по 2021 рр.

Як видно з рисунку 4.2, коефіцієнт фактичного споживання м'яса та м'ясопродуктів протягом майже всього періоду спостереження знаходить на критичному рівні. Так, у 2000 році цей показник мав критичний рівень і становив 0,4. З 2005 року рівень почав поступово зростати, але все ж таки залишається на недостатньому рівні та не відповідає встановленій раціональній нормі.

Споживання риби та рибопродуктів в Одеському регіоні традиційно є одним із найвищих в Україні. Згідно з даними Державної служби статистики України, у 2019 році середньорічне споживання риби на одну особу в Одеській області становило 16 кг, що поступалося лише Київській області з показником 16,8 кг [37]. Достатньо високий рівень споживання риби в Одеському регіоні пов'язане, по-перше, з географічне розташуванням – Одеська область має вихід до Чорного моря, що забезпечує доступ до свіжої риби та морепродуктів. По-друге, розвинена інфраструктура – наявність портів та рибопереробних підприємств сприяє широкому асортименту рибної продукції на ринку.

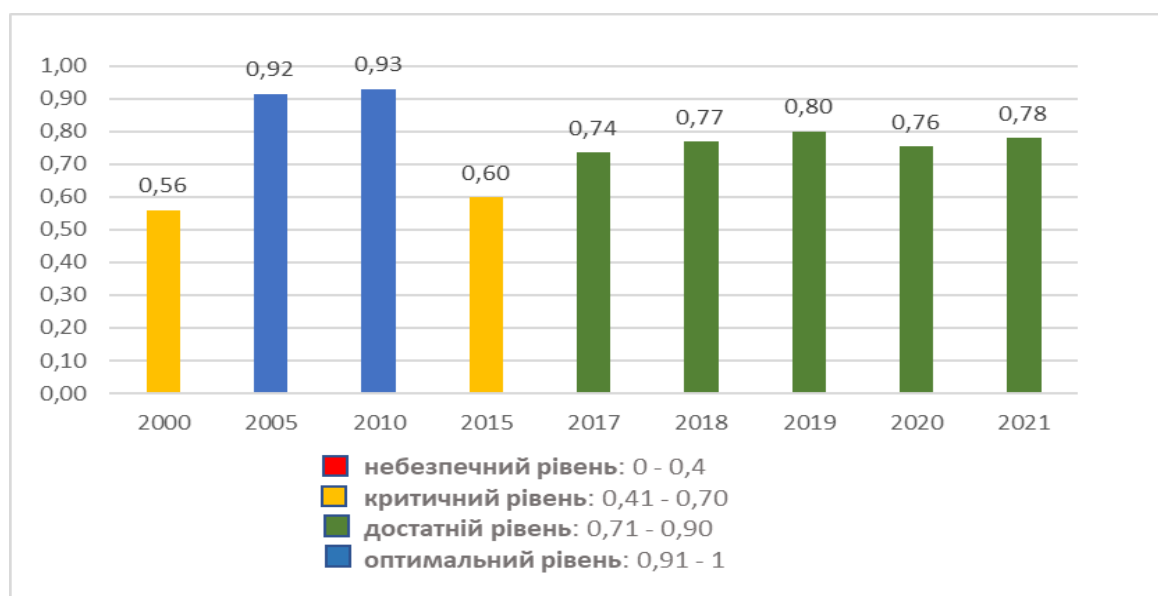

Рисунок 4.3 – Коефіцієнт фактичного споживання риби та рибопродуктів в Одеському регіоні з 2000 по 2021 рр.

Як видно з рисунку 4.3, коефіцієнт фактичного споживання риби та рибопродуктів в Одеському регіоні максимальні свої значення мав у період 2005 – 2010 років і становив 0,92-0,93 відповідно, що відповідає оптимальному рівню споживання. У 2015 році цей показник зменшився на 35%, але, починаючи з 2017 року і до теперішнього часу знаходиться на достатньому рівні споживання(0,71 – 0,90).

Щодо споживання молока та молочних продуктів в Одеській області можна сказати, що цей показник протягом всього досліджуваного періоду знаходився на критичному рівні (0,43 – 0,56) (рис. 4.4).

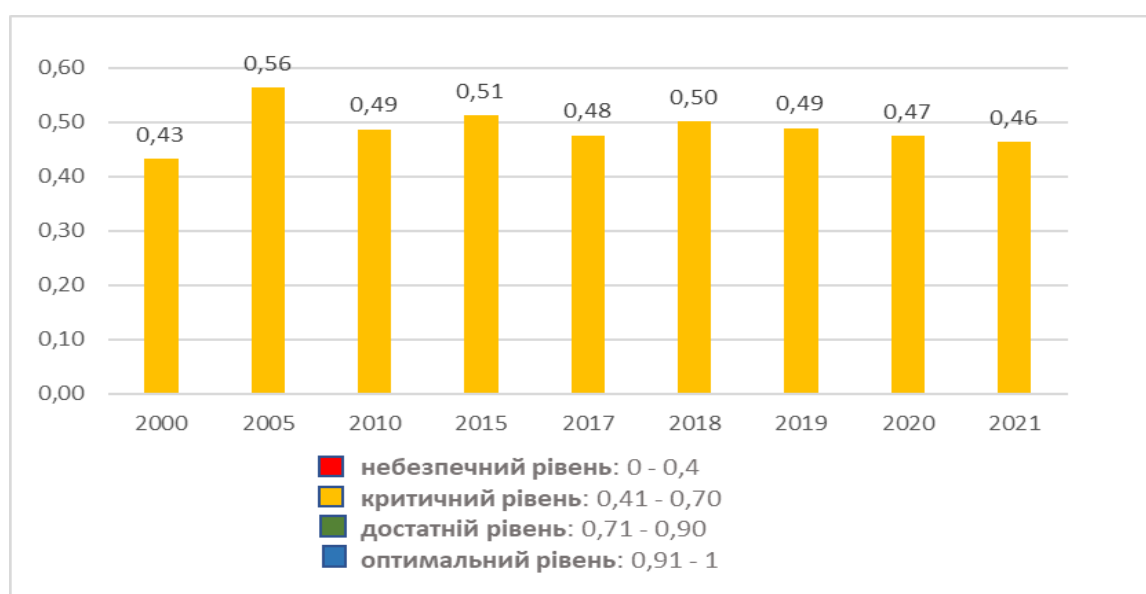

Рисунок 4.4 – Коефіцієнт фактичного споживання молока та молочних продуктів в Одеському регіоні з 2000 по 2021 рр.

В Україні у 2021 році середньорічне споживання яєць на одну особу становило 272 штуки, що на 2,16 % менше порівняно з 2020 роком (278 штук). Це зниження є частиною загальної тенденції до скорочення споживання яєць в країні. В Одеському регіоні фактичне споживання яєць на одну особу наближається до норми і становить у середньому 260 штук яєць на одну особу на рік при раціональній нормі 290 штук. Відповідно з цим коефіцієнт

фактичного споживання яєць в регіоні тривалий час знаходився на оптимальному рівні (рис. 4.5).

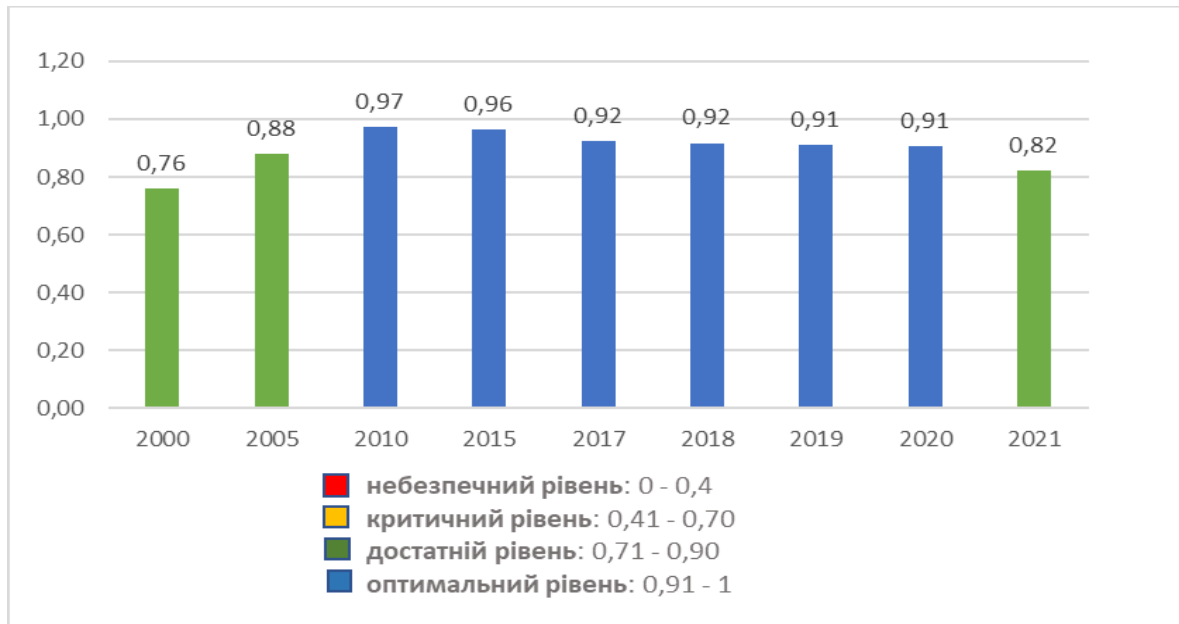

Рисунок 4.5 – Коефіцієнт фактичного споживання яєць в Одеському регіоні з 2000 по 2021 рр.

Україна входить до п'ятірки найбільших виробників картоплі у світі та займає другу позицію за споживанням картоплі на душу населення, поступаючись лише Білорусі. У 2021 році середньомісячне споживання картоплі на одну особу в домогосподарствах Одеської області становило 9,4 кг, що у річному обчисленні дорівнює приблизно 112,8 кг. Рациональна норма споживання картоплі, рекомендована Міністерством охорони здоров'я України, становить 124 кг на рік. Таким чином, фактичне споживання в Одеському регіоні є нижчим за рекомендовану норму.

Загалом, в Одеській області спостерігається тенденція до зниження споживання картоплі. Зокрема, у 2021 році середньорічне споживання на одну особу зменшилося на 1,25% порівняно з попереднім роком. Коефіцієнт фактичного споживання картоплі в Одеському регіоні з 2000 по 2021 рр., динаміку якого представлено на рисунку 4.6. З рисунку видно, що, не зважаючи на тенденцію до зниження цього показника за останні роки,

коефіцієнт фактичного споживання картоплі в області знаходиться на достатньому рівні (рис. 4.6).

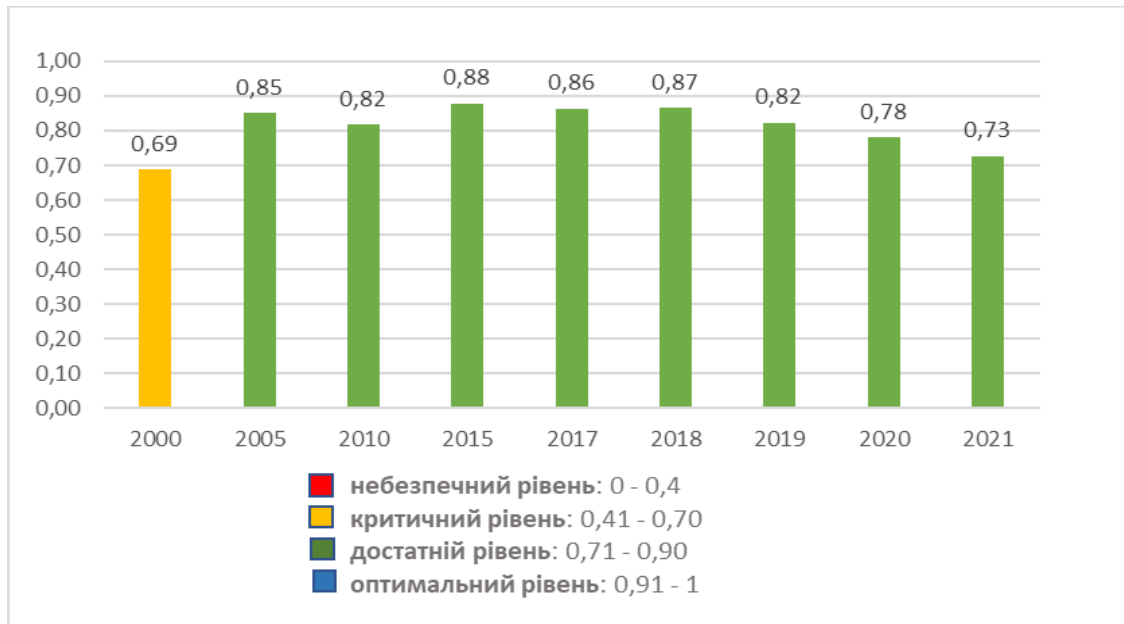

Рисунок 4.6 – Коефіцієнт фактичного споживання картоплі в Одеському регіоні з 2000 по 2021 рр.

Стосовно споживання овочів та баштанних культур, то в цілому по Одеському регіону спостерігається тенденція до підвищення. Зокрема, з 2017 року середньорічне споживання на одну особу збільшилося на 12 %. За даними 2021 року, середньомісячне споживання овочів та баштанних культур на одну особу в домогосподарствах Одеської області становило 167,8 кг на рік, що більше на 5 %у порівнянні з рекомендованими нормами (161 кг на особу рік). Відповідно, коефіцієнт фактичного споживання овочів та баштанних культур в Одеському регіоні, починаючи з 2010 року, знаходиться на оптимальному рівні в діапазоні від 0,92 до 1 (рис. 4.7).

Чого не можна сказати за споживання плодів та ягід. Так, у 2021 році середньорічне споживання плодів та ягід на одну особу в Україні становило 56,5 кг, що на 3,75% менше порівняно з попереднім роком [38].

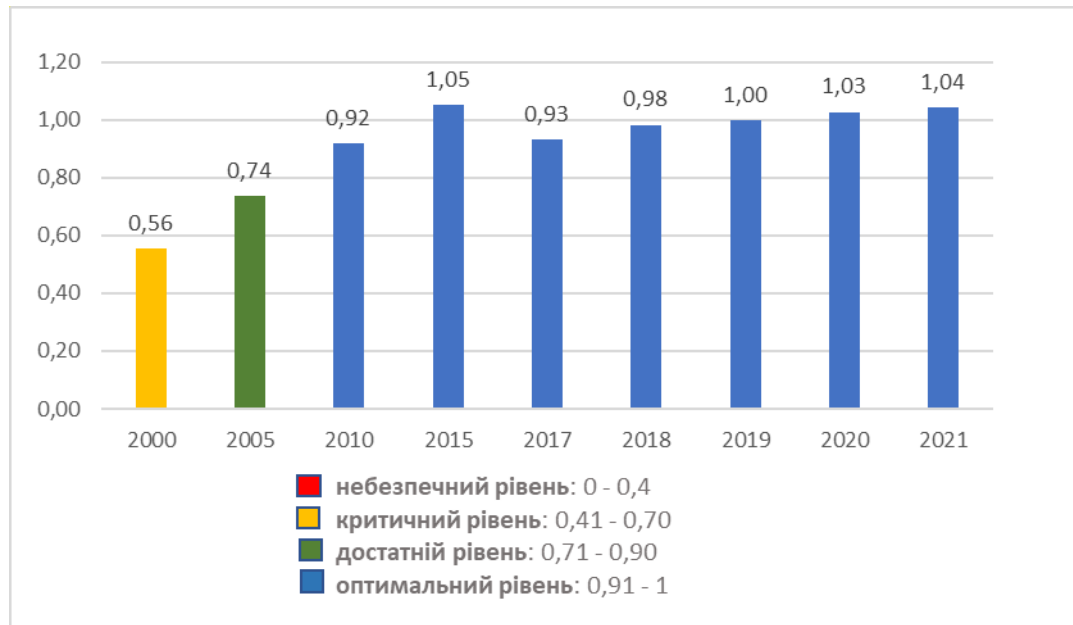

Рисунок 4.7 – Коефіцієнт фактичного споживання овочів та баштанних культур в Одеському регіоні з 2000 по 2021 рр.

Згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я України №1073 від 03.09.2017 року, раціональна норма споживання фруктів та ягід для дорослої особи становить 90 кг на рік. В Одеському регіоні фактичне споживання у 2021 році було на 34% нижчим за рекомендовану норму. Зниження споживання фруктів та ягід може бути пов'язане, по-перше, з обмеженою доступністю свіжих фруктів та ягід у певні періоди року і, по-друге, зі зростанням цін на фрукти та ягоди та зменшенням купівельної спроможності населення.

На рисунку 4.8 представлений коефіцієнт фактичного споживання плодів та ягід в Одеському регіоні з 2000 по 2021 рр. З рисунку видно, що за весь досліджуваний період лише у два роки (2018 та 2019) спостерігається значення коефіцієнту на достатньому рівні споживання плодів та ягід. Весь інший період характеризується критичним рівнем споживання (0,42 – 0,67).

Згідно з рекомендаціями Всесвітньої організації охорони здоров'я, рекомендовано зменшити до мінімально можливого рівня споживання доданих цукрів, тобто тих, що додаються до продуктів під час їхнього виробництва або приготування, включаючи цукор у напоях, випічці, соусах тощо. Надмірне вживання цукру пов'язане з підвищеним ризиком розвитку

ожиріння, діабету 2 типу та серцево-судинних захворювань. Рекомендована раціональна норма споживання цукру для дорослих становить 38 кг на рік.

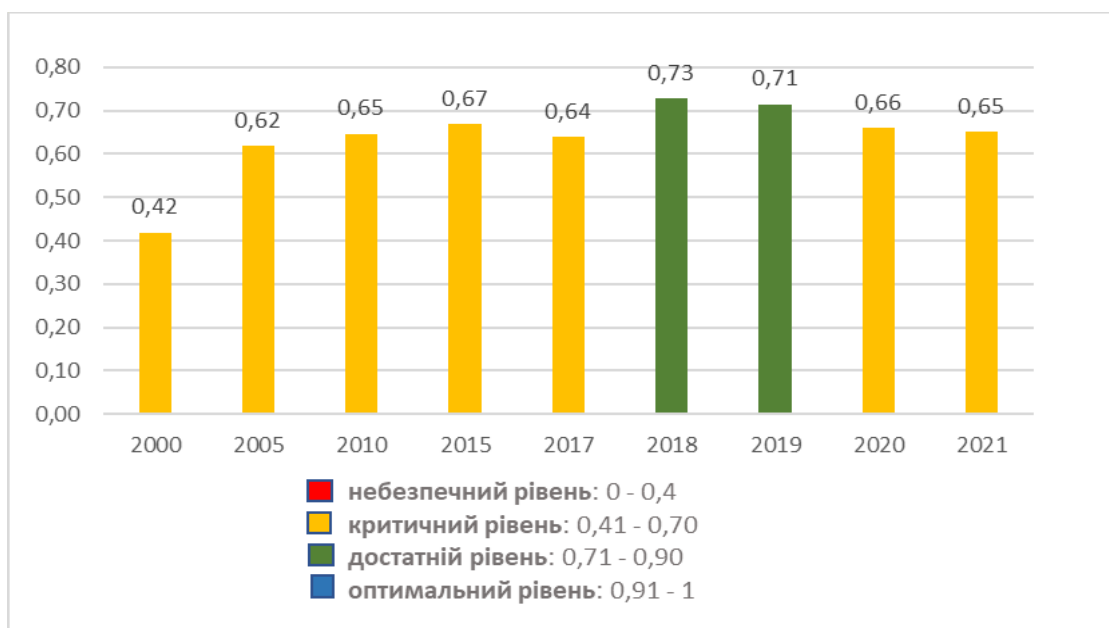

Рисунок 4.8 – Коефіцієнт фактичного споживання плодів та ягід в Одеському регіоні з 2000 по 2021 рр.

В Одеському регіоні спостерігається позитивна тенденція до зниження споживання цукру. Так, у 2000-х роках фактичне споживання цукру було у середньому 38 кг за рік на одну особу. Але, починаючи з 2017 року споживання цукру населенням почало зменшуватися і на 2021 рік дорівнювало вже 27 кг за рік на одну особу, тобто зменшилося майже на 30%. Як видно з рисунку 4.9, коефіцієнт фактичного споживання цукру в Одеському регіоні у 2021 рр. дорівнює 0,70, що за шкалою оцінки стану продовольчої безпеки віднесено до критичного рівня (рис. 4.9). Але, враховуючи підвищені ризики для здоров'я, які можуть бути пов'язані з надмірним вживанням цукру, загальну тенденцію до зменшення споживання цукрів можна вважати позитивною.

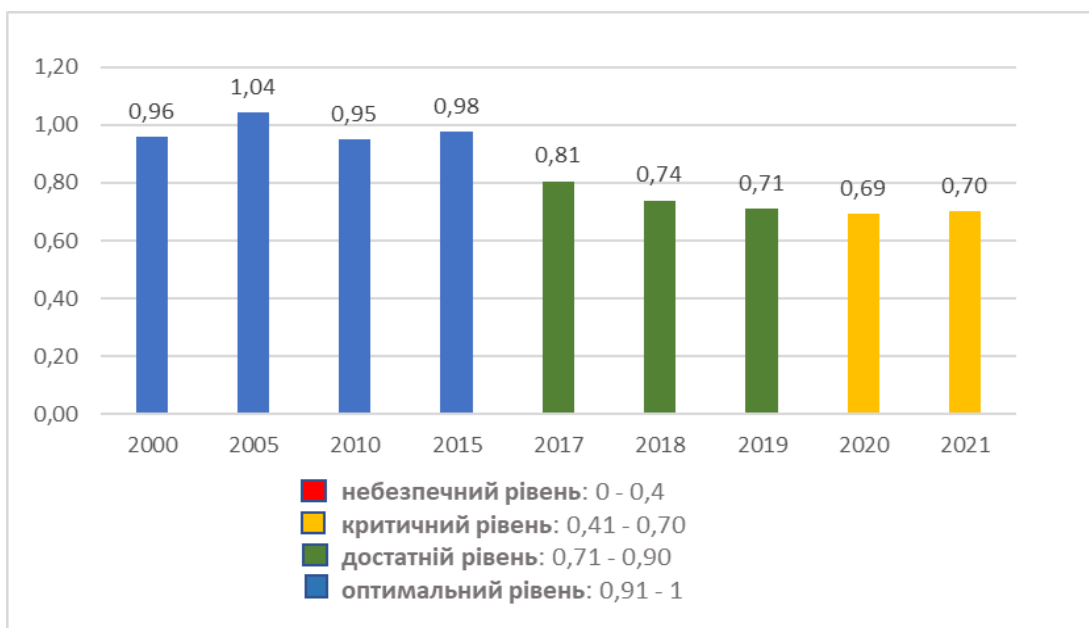

Рисунок 4.9 – Коефіцієнт фактичного споживання цукру в Одеському регіоні з 2000 по 2021 рр.

Україна є одним з провідних виробників соняшникової олії у світі. У 2021 році країна виробила 4,6 млн тонн соняшникової олії, що у 9 разів перевищує обсяги внутрішнього споживання, яке становило близько 0,5 млн тонн. Решта обсягу була експортована [39]. Рослинна олія є важливим компонентом раціону, але її споживання повинно бути в межах рекомендованих норм для підтримки здоров'я. Загалом, споживання рослинної олії в Україні демонструє тенденцію до зростання. Згідно з рекомендаціями Міністерства охорони здоров'я України, раціональна норма споживання рослинної олії для дорослої особи становить 11 кг на рік. Фактичне споживання у 2021 році перевищувало рекомендовану норму на аж на 4 кг і становило 15 кг за рік на одну особу. Як видно з рисунку 4.10, значення коефіцієнту фактичного споживання олії в Одеському регіоні за весь період дослідження було вище одиниці, що вказують на надмірне вживання олії. Незважаючи на популярність рослинної олії, важливо дотримуватися помірності у її споживанні, оскільки надмірне вживання жирів може негативно впливати на здоров'я.

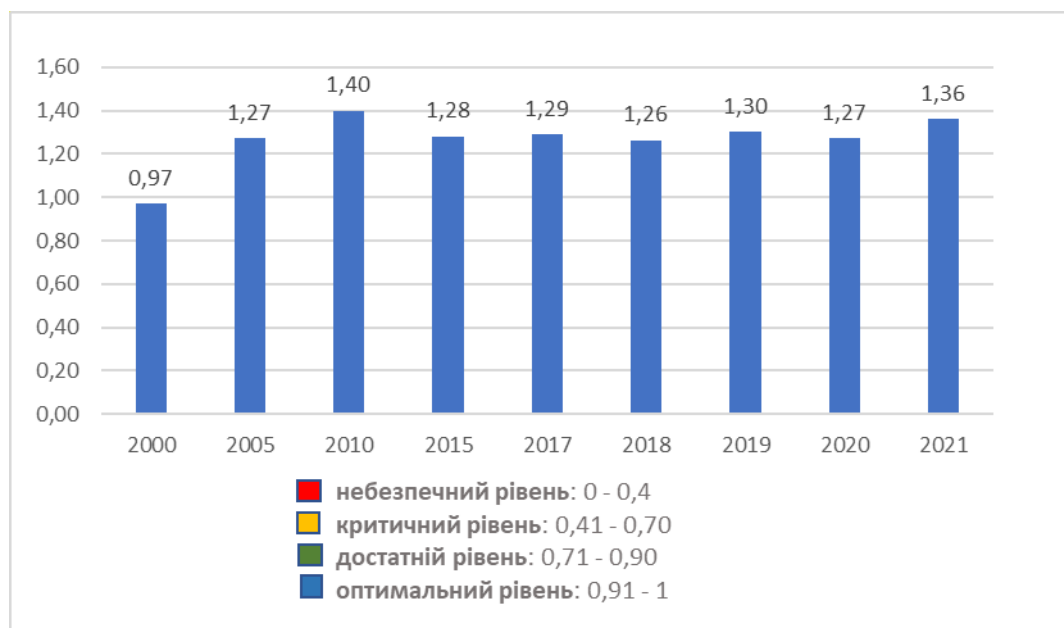

Рисунок 4.10 – Коефіцієнт фактичного споживання олії в Одеському регіоні з 2000 по 2021 рр.

Баланс споживання основних продуктів харчування свідчить, що в Одеській області найбільше відставання від раціонального споживання спостерігалось за такими продовольчими групами як «м'ясо та м'ясопродукти», «молоко та молокопродукти», а також «плоди і ягоди». А ось фактичне споживання продуктів харчування за такими продовольчими групами як «хліб і хлібопродукти», «картопля», «овочі», «олія та інші рослинні жири» перевищує раціональні норми. Це свідчить про незбалансованість харчування населення, яке віддає перевагу економічно доступнішим продуктам.

Рівень продовольчої самозабезпеченості регіону оцінювався за допомогою коефіцієнта самозабезпеченості (K_c), який характеризує, наскільки у повному обсязі регіон забезпечує потреби населення у різних видах продовольчої продукції за рахунок місцевого виробництва. Для розрахунку цього показника в якості вихідних даних була взята статистична інформація про фактичні обсяги виробництва основних видів сільськогосподарської продукції у регіоні за досліджуваний період (q), а також інформація про чисельність населення на території регіону (n). Нами було визначено, яка

кількість продовольства необхідна для Одеського регіону відповідно до встановлених раціональних норм споживання (q_p).

На рисунку 4.11 представлений рівень продовольчої самозабезпеченості Одеського регіону за продовольчою групою «м'ясо та м'ясопродукти» з 2011 по 2024 рр. З графіку видно, що за весь період спостереження самозабезпечення Одеського регіону знаходиться на низькому рівні, а коефіцієнт забезпечення не перевищує позначку $K_s \leq 0,5$. Так, у період 2011–2019 років рівень споживання м'яса та м'ясопродуктів поступово коливався в нижніх межах допустимого рівня. Починаючи з 2020 року, спостерігалось різке зниження споживання – більше ніж на 40%. У 2024 році спостерігається невелике зростання рівня споживання, що може свідчити про початок поступової стабілізації ситуації, проте воно все ще залишається на низькому рівні, нижче за допустиме. Загалом зниження споживання м'яса та м'ясопродуктів вказує на погіршення доступу населення до цієї продовольчої групи, що може бути наслідком економічних труднощів, зниження купівельної спроможності або інших кризових чинників.

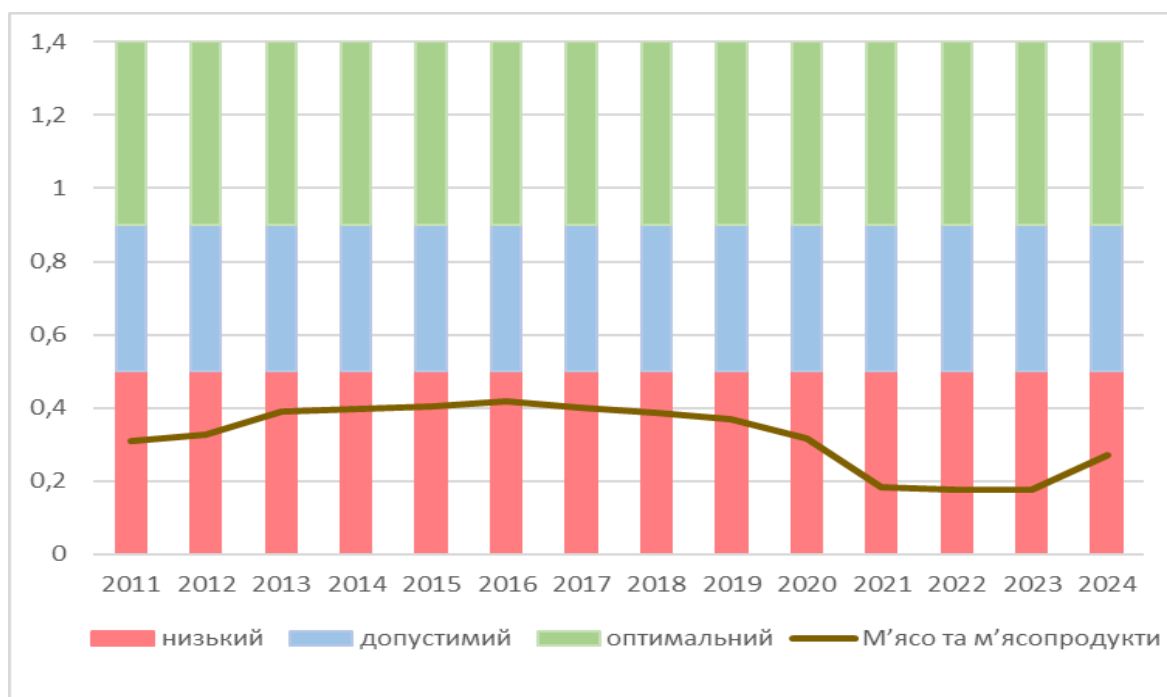

Рисунок 4.11 – Рівень продовольчої самозабезпеченості Одеського регіону за продовольчою групою «м'ясо та м'ясопродукти» з 2011 по 2024 рр.

Аналогічні ситуація спостерігається і за продовольчою групою «молоко та молочні продукти», рівень продовольчої самозабезпеченості Одеської області якої представлений на рисунку 4.12. З графіку видно, що у 2011–2015 роках рівень самозабезпечення молоком та молочними продуктами було стабільним та утримувалося на межі допустимого і низького рівня. З 2016 року спостерігається поступове зниження споживання, яке триває по теперішній час. Загалом, рівень продовольчої самозабезпеченості Одеського регіону за продовольчою групою «молоко та молочні продукти» демонструє негативну динаміку протягом усього періоду.

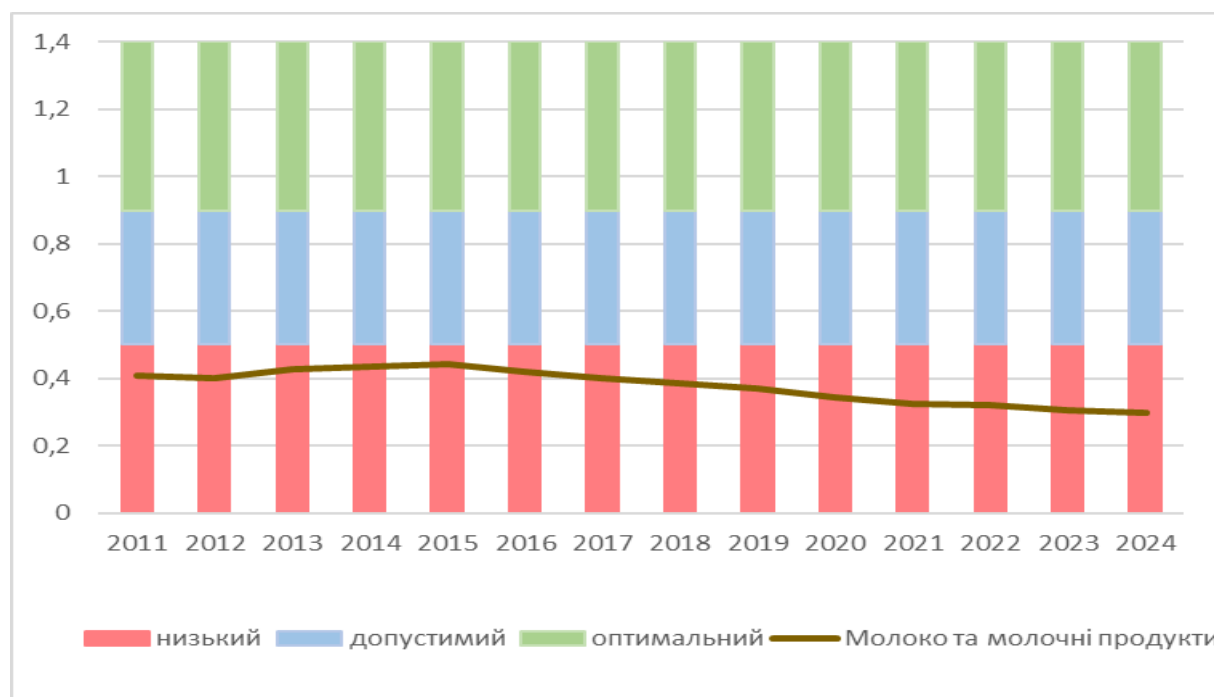

Рисунок 4.12 – Рівень продовольчої самозабезпеченості Одеського регіону за продовольчою групою «молоко та молочні продукти» з 2011 по 2024 рр.

Слід зазначити, що по всій території України споживання молока та молочних продуктів населенням послідовно зменшується впродовж останнього десятиліття. Це може бути пов'язане з погіршенням доступності цієї категорії продуктів та, вірогідніше, про економічні труднощі та зниження купівельної спроможності населення.

Рівень продовольчої самозабезпеченості Одеського регіону за продовольчою групою «яйця» представлений на рисунку 4.13. Графік демонструє динаміку коефіцієнта забезпечення регіону у 2011–2024 роках. У 2011 році рівень самозабезпечення регіону був високим, знаходився на межі оптимального та допустимого. У 2012 році відбулося різке падіння більше ніж на 30%, після чого воно стабілізувалося на межі допустимого рівня до 2016 року. З 2017 року почався поступовий спад, який прискорився з 2019 року. Починаючи з 2020 року, самозабезпеченість Одеського регіону за продовольчою групою «яйця» опускається до зони низьких значень, і ця тенденція триває і зараз. У 2024 році коефіцієнт самозабезпечення регіону яйцями є на найнижчому рівні за весь досліджуваний період і дорівнює 0,1.

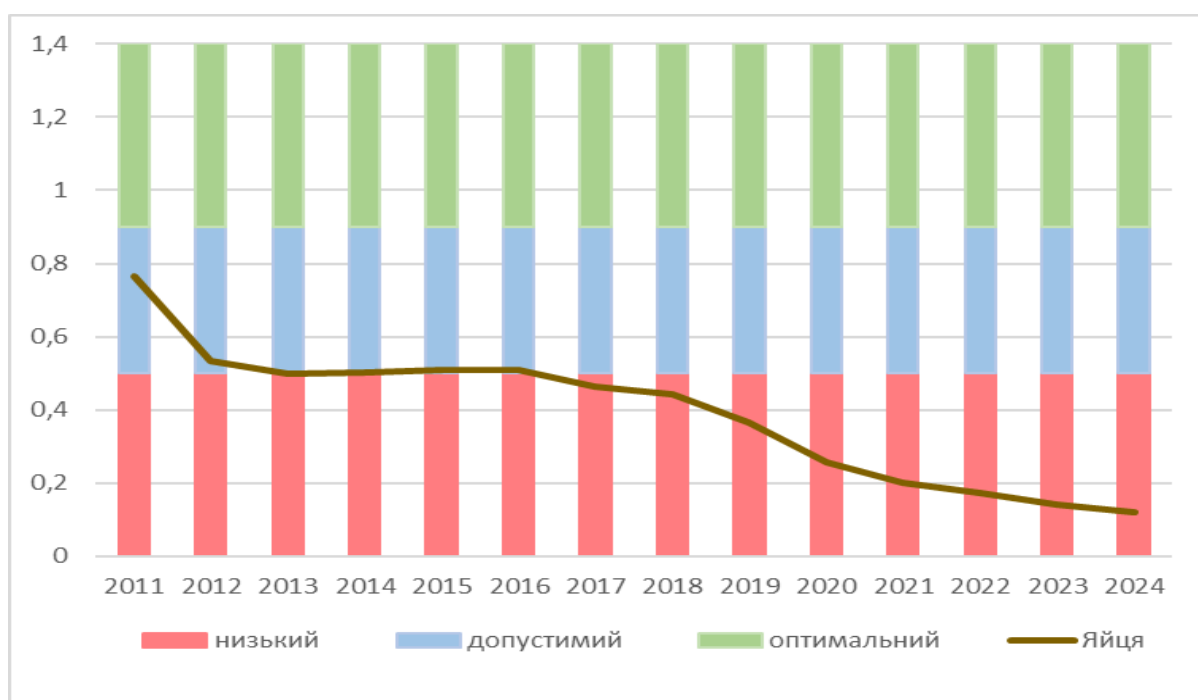

Рисунок 4.13 – Рівень продовольчої самозабезпеченості Одеського регіону за продовольчою групою «яйця» з 2011 по 2024 рр.

Це може бути зумовлено зростанням цін на яйця, зниженням доходів населення, порушенням логістичних ланцюгів постачання (наприклад, унаслідок війни чи кризи), обмеженою доступністю продукції у певних регіонах тощо.

Одеська область є важливим аграрним регіоном України, зокрема у вирощуванні овочів та баштанних культур. У 2024 році посівні площі овочевих культур в Одеській області становили 13,9 тис. га, при чому площі під баштанними культурами (переважно кавунами та динями) в області зросли до 3,5 тис. га, що на 109,4% більше порівняно з 2023 роком [39]. Зростання посівних площ під овочевими та баштанними культурами свідчить про позитивну динаміку в аграрному секторі Одеської області. Так, коефіцієнт продовольчої самозабезпеченості регіону за продовольчою групою «овочі та баштанні» характеризується найбільш позитивною тенденцією серед інших продовольчих груп (рис. 4.14). З рисунку видно, що з 2011–2015 рр. спостерігався період надлишкової самозабезпеченості області – значення коефіцієнта стабільно перевищували 1,0. Це вказує на достатній обсяг виробництва для повного покриття внутрішнього попиту з можливістю експорту надлишку продукції.

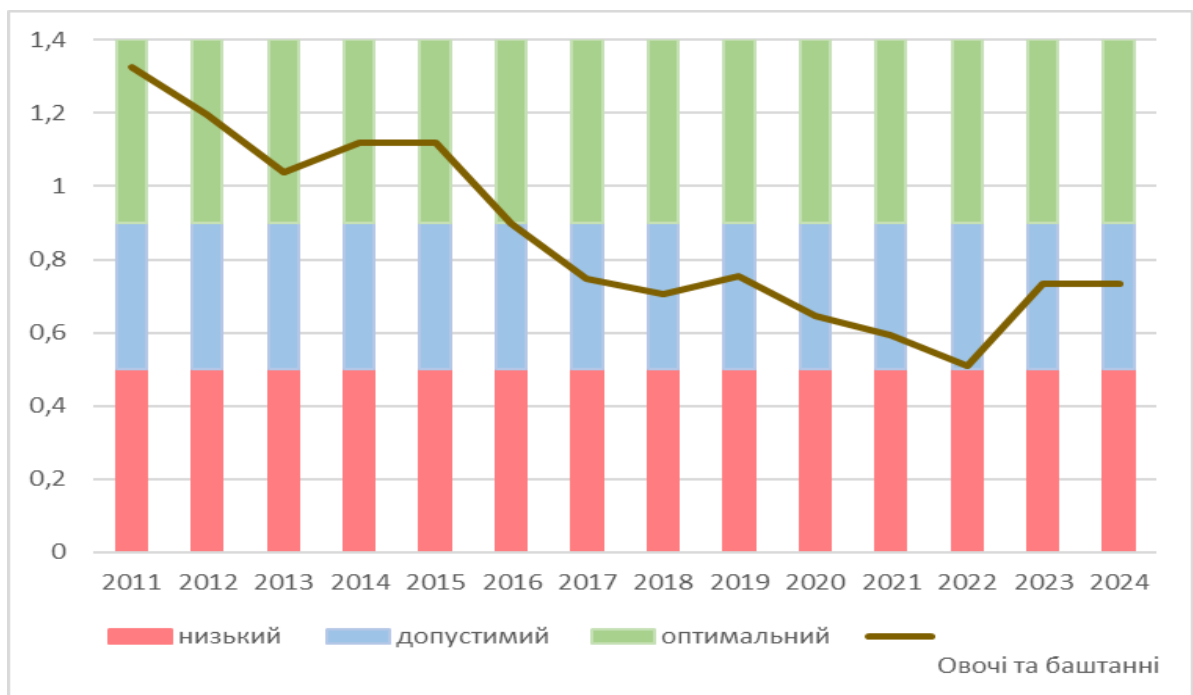

Рисунок 4.14 – Рівень продовольчої самозабезпеченості Одеського регіону за продовольчою групою «овочі та баштанні» з 2011 по 2024 рр.

2016 – 2022 рр. відзначилися поступовим зниженням самозабезпеченості з 0,898 у 2016 році до 0,508 у 2022 році, що становить більше ніж 40%. У 2023 році коефіцієнт самозабезпеченості виріс до 0,732, що свідчить про часткове відновлення виробництва, а також про ефективність регіональних програм.

Протягом 2011–2024 років коефіцієнт самозабезпеченості населення регіону такою продовольчою групою як «плоди та ягоди» не перевищував 0,51, що свідчить про високу залежність регіону від імпорту або внутрішньої міжрегіональної торгівлі. Показники дещо покращились, досягнувши максимуму у 2018 році — 0,510, проте все одно характеризувалися низьким рівнем самозабезпечення (рис. 4.15).

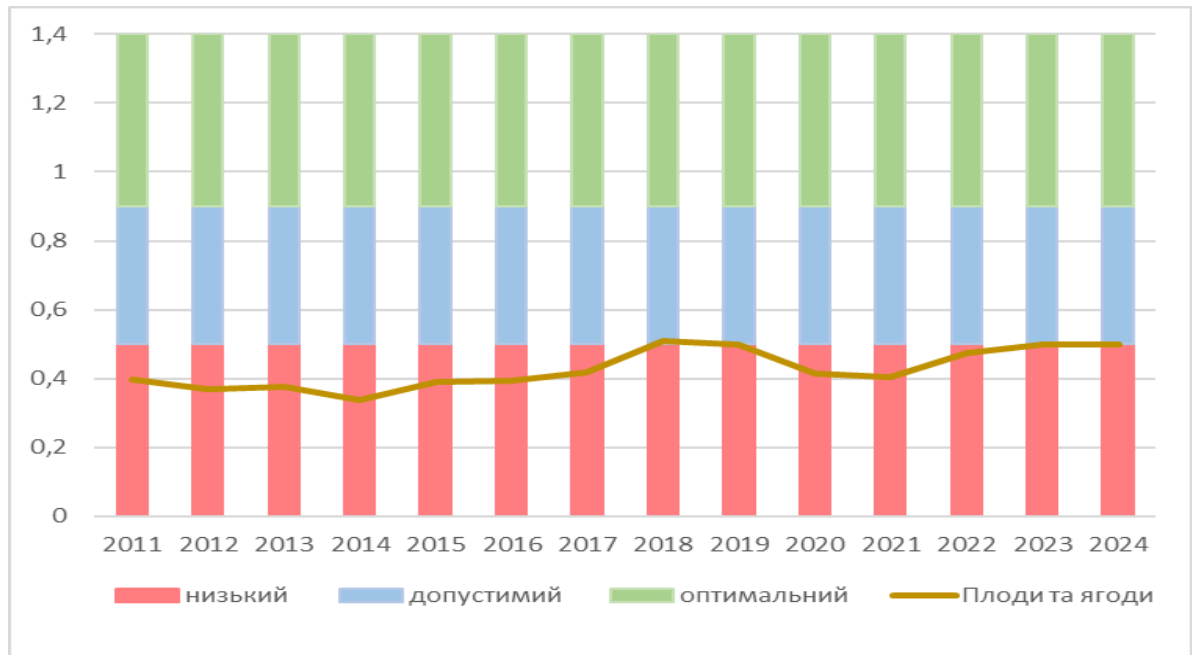

Рисунок 4.15 – Рівень продовольчої самозабезпеченості Одеського регіону за продовольчою групою «плоди та ягоди» з 2011 по 2024 рр.

Одеський регіон протягом всього досліджуваного періоду характеризується недостатнім рівнем виробництва плодів, покриваючи лише 40–50% від внутрішнього споживчого попиту населення. Серед основних причин такої ситуації можна виділити недостатній розвиток садівництва та

плодових господарств, погодні ризики, обмежена державна підтримка довгострокових плодових насаджень тощо.

Згідно з результатами аналізу стану продовольчої самозабезпеченості за окремою продовольчою групою Одеської області, її рівень характеризується як стабільно низький, із показниками коефіцієнту забезпечення $\leq 0,5$ (таблиця 4.1).

Таблиця 4.1 – Оцінка рівня продовольчої самозабезпеченості Одеської області за 2011 – 2024 рр.

Рік	Коефіцієнт продовольчої самозабезпеченості за окремою продовольчою групою					Середнє значення K_c	Рівень продовольчої самозабезпеченості регіону
	м'ясо та м'ясопродукти	молоко та молочні продукти	яйця	овочі та баштанні	плоди та ягоди		
2011	0,310	0,408	0,766	1,325	0,396	0,641	Допустимий
2012	0,326	0,400	0,534	1,195	0,367	0,564	Допустимий
2013	0,391	0,428	0,499	1,038	0,377	0,546	Допустимий
2014	0,395	0,435	0,503	1,118	0,338	0,558	Допустимий
2015	0,402	0,441	0,510	1,120	0,390	0,573	Допустимий
2016	0,418	0,421	0,508	0,898	0,393	0,528	Допустимий
2017	0,400	0,399	0,464	0,746	0,418	0,485	Низький
2018	0,387	0,385	0,442	0,705	0,510	0,486	Низький
2019	0,369	0,371	0,365	0,756	0,499	0,472	Низький
2020	0,315	0,344	0,256	0,646	0,415	0,395	Низький
2021	0,184	0,326	0,201	0,593	0,403	0,341	Низький
2022	0,177	0,321	0,173	0,508	0,473	0,330	Низький
2023	0,177	0,305	0,141	0,732	0,497	0,370	Низький
2024	0,269	0,299	0,119	0,732	0,497	0,383	Низький

Такий стан зумовлений структурним дисбалансом у продовольчому забезпеченні, зокрема, недостатніми обсягами виробництва окремих харчових продуктів (зокрема м'яса, молочних продуктів, яєць та ягід), які поступово витісняються з раціону населення та замінюються іншими базовими продуктами, які мають нижчу ціну й є більш доступними на продовольчому ринку. Це свідчить про наявність порушень у структурі споживчого раціону населення, що може мати довгострокові соціально-економічні наслідки.

ВИСНОВКИ

Метою кваліфікаційної роботи бакалавра було оцінка продовольчої безпеки на регіональному рівні (на прикладі Одеської області). В результаті виконаних досліджень можна зробити такі висновки:

1. Продовольча безпека України та її регіонів залишається одним із ключових викликів національної безпеки, особливо в умовах повномасштабної війни та глобальних економічних потрясінь. Відстежується погіршення позицій країни у Глобальному індексі продовольчої безпеки (GFSI) – Україна відстає від провідних країн та навіть деяких сусідніх держав за рівнем продовольчої безпеки, що вказує на необхідність реформ у цій сфері.

2. Агропромисловий комплекс Одеської області є стратегічною галуззю регіональної економіки та одним із провідних секторів сільського господарства України. Завдяки сприятливим природно-кліматичним умовам, великим площам сільськогосподарських угідь і вигідному географічному розташуванню, область відіграє важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни та експортному потенціалі аграрного сектору.

3. Залежно від природно-кліматичних умов та відповідно до зон виробничої спеціалізації сільського господарства, в області можна виділити наступні форми господарювання:

1) скотарсько-зернова зона – розташована переважно у Подільському районі (Піщанська, Кодимська, Савранська, Балтська, Слобідська, Подільська, Ананьївська, Любашівська, Окнянська громади);

2) скотарська зона з розвиненим виробництвом соняшнику – Березівський район (Березівська, Іванівська, Ширяївська, Знам'янська громади);

3) молочно-овочево-птахівнича зона – Одеський район (Біляївська, Овідіопольська, Великодолинська громади);

4) зерно-скотарська зона з розвиненим виноградарством та свинарством – Білгород-Дністровський (Білгород-Дністровська, Саратська, Лиманська

громади), Болградський (Болградська, Тарутинська, Арцизька громади) та Ізмаїльський райони (Ізмаїльська, Ренійська, Саф'янівська, Кілійська громади).

3. Аналіз сучасного стану сільського господарства Одеської області показав, що війна зумовила скорочення виробництва основних видів продукції тваринництва через зниження доходів та логістичні проблеми. Так, виробництво м'яса та молока зменшилось приблизно на 30%, а виробництво яєць більше ніж на 60%. Також необхідно відмітити, що з початком повномасштабної війни на території України обсяги виробництва зернових культур та соняшника значно скоротилися – майже на 40 %. Але, за останні 2 роки спостерігається стабілізація ситуації.

4. Оцінка балансу споживання основних продуктів харчування показала, що в Одеській області найбільше відставання від раціонального споживання спостерігається за такими продовольчими групами як «м'ясо та м'ясопродукти», «молоко та молокопродукти», а також «плоди і ягоди». А фактичне споживання продуктів харчування за продовольчими групами «хліб і хлібопродукти», «картопля», «овочі», «олія та інші рослинні жири» перевищує раціональні норми. Це свідчить про незбалансованість харчування населення, яке віддає перевагу економічно доступнішим продуктам.

5. Оцінка рівня продовольчої самозабезпеченості Одеської області за 2011 – 2024 рр. показала, що регіон протягом останніх 8 років характеризується низьким рівнем самозабезпечення населення основними видами продовольчих груп, покриваючи лише 40–50% від внутрішнього споживчого попиту населення. Рівень самозабезпечення регіону, починаючи з 2017 року і дотепер, характеризується як стабільно низький із показниками коефіцієнту забезпечення $\leq 0,5$. Такий стан зумовлений структурним дисбалансом у продовольчому забезпеченні, зокрема, недостатніми обсягами виробництва окремих харчових продуктів (зокрема м'яса, молочних продуктів, яєць та ягід), які поступово витісняються з раціону населення та замінюються іншими

базовими продуктами, які мають нижчу ціну й є більш доступними на продовольчому ринку.

Основні рекомендації для покращення продовольчої безпеки регіону полягають у наступному:

1) відновлення та модернізація аграрної інфраструктури, а саме інвестиції в зрошувальні системи, склади та логістику, що сприятиме стабілізації внутрішнього ринку продовольства;

2) підтримка малих та середніх підприємств – допомога фермерам дозволить збільшити обсяги виробництва та забезпечити продовольчу незалежність регіонів;

3) розробка та реалізація дієвої Програми соціально-економічного та культурного розвитку області, а також Програми продовольчої допомоги та субсидії на харчування для забезпечення соціального захисту вразливих верств населення.

Отже, незважаючи на воєнні дії на території країни та кліматичні виклики, Україна має фундаментальні передумови для відновлення та зміцнення продовольчої безпеки. Успіх залежить від стратегічного впровадження інновацій, глобальної підтримки та ефективного управління агропромисловим комплексом. Продовольча безпека України вимагає комплексного підходу, що поєднує економічні, соціальні та інфраструктурні заходи для забезпечення стабільного та доступного харчування для всього населення.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Міністерство закордонних справ України. Загроза продовольчій безпеці світу. URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu> (дата звернення: 15.12.2024).
2. Pinstруп-Andersen, P. Food Security: Definition and Measurement. *Food Security*. 2009. 1. Pp. 5 – 7.
3. Олійник В. О. Сучасний стан та механізм реалізації державної продовольчої політики України. Державне будівництво. *Збірник наукових праць Харківського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентові України*. Харків, 2012, 1. С. 55 – 83.
4. Власов В. І. Глобальна продовольча проблема: монографія / Власов В. І. Київ, 2001. 506 с.
5. Owasa, H. Fall, A. Food Security in Developing Countries: Factors and Mitigation. *American Journal of Climate Change*. 2024. 13. Pp. 391 – 405.
6. Committee on World Food Security. URL: <http://www.fao.org/cfs/en/> (дата звернення: 26.12.2024).
7. Capone, R., Bilali, H.E., Debs, P., et al. Food System Sustainability and Food Security: Connecting the Dots. *Journal of Food Security*. 2014. 2(1). Pp. 13 – 22.
8. FAO. Review of the State of Food Security and Nutrition in the World. 2018.
9. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. In Brief to The State of Food Security and Nutrition in the World 2024. Financing to end hunger, food insecurity and malnutrition in all its forms. Rome. 2024.
10. FAO. FAOSTAT: Suite of Food Security Indicators. 2024.
11. Саблук П. Т. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України в XXI столітті. *Матеріали Третіх річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників*. Київ, 2001. С. 5 – 16.

12. Білорус О. Г., Зубець М. В., Саблук П. Т., Власов В. І. Глобальна продовольча безпека: монографія. Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України; ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2009. 486 с.
13. Мудрак Р. П. Продовольча безпека в умовах економічної кризи. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2017. 90(2). С. 115 – 127.
14. Davis, L.B., Sengul, I., Ivy, J.S., et al. Scheduling food bank collections and deliveries to ensure food safety and improve access. *Socio-Economic Planning Sciences*. 2014. 48(3). Pp. 175 – 188.
15. Eckert, J., Shetty, S. Food systems, planning and quantifying access: Using GIS to plan for food retail. *Applied Geography*. 2011. 31(4), Pp. 1216 – 1223.
16. Lin, B., Ploeg, M.V., Kasteridis, P., Yen, S.T. The roles of food prices and food access in determining food purchases of low-income households. *Journal of Policy Modeling*. 2014. 36(5). Pp. 938 – 952.
17. Ma, X., Battersby, S.E., Bell, B.A., et al. Variation in low food access areas due to data source inaccuracies. *Applied Geography*. 2013. 45. Pp. 131 – 137.
18. Sohi, I., Bell, B.A., Liu, J., et al. Differences in Food Environment Perceptions and Spatial Attributes of Food Shopping Between Residents of Low and High Food Access Areas. *Journal of Nutrition Education and Behavior*. 2014. 46(4). Pp. 241 – 249.
19. Widener, M.J., Metcalf, S.S., Bar-Yam, Y. Agent-based modeling of policies to improve urban food access for low-income populations. *Applied Geography*. 2013. 40. Pp. 1–10.
20. Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.07 р. № 1379. 2007.
21. Одеська обласна рада. URL: <https://oblrada.od.gov.ua/odeska-oblast/ekologichnij-stan/zagalni-vidomosti-pro-ekologichnyi-stan-odeskoyi-oblasti/> (дата звернення: 10.01.2025).

22. Клімат та сільське господарство Одещини. URL: <https://odesa.name/uk/eternal-4172-klimat-ta-silске-gospodarstvo-odeshhyny> (дата звернення: 10.01.2025).
23. Карта ґрунтів України. URL: <https://superagronom.com/karty/karta-gruntiv-ukrainy#win14> (дата звернення: 10.01.2025).
24. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2021 році. Одеса, 2022. 214 с.
25. Ucluster.org. Одеська область. URL: <https://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2005-study/odesa-oblast/> (дата звернення: 12.01.2025).
26. Аудиторський звіт за результатами державного фінансового аудиту діяльності державного підприємства «Дослідне господарство «Южний» Одеської державної сільськогосподарської дослідної станції Національної академії аграрних наук України» за період з 01.01.2016 по 30.09.2019. Одеса, 2019. 42 с.
27. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm (дата звернення: 14.01.2025).
28. Головне управління статистики в одеській області. Соціально-економічний розвиток одеської області у 2021 році. URL: https://od.ukrstat.gov.ua/infografika/ig_12_2021.pdf (дата звернення: 14.01.2025).
29. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджено Наказом МОЗ України від 29.10.13 р. № 1277. Київ, 2013.
30. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 року № 1877-IV.
31. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60.

32. Про затвердження Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 р. № 1119. Київ, 2015.
33. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджено Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277.
34. Франчук В. І. Теоретико-методологічні засади економічної безпеки акціонерних товариств: монографія / В. І. Франчук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 400 с.
35. Франчук В. І., Мельник С. І., Курляк М. Д. Оцінка стану національної продовольчої безпеки.
36. Кондра О. Р. Оцінювання стану продовольчої безпеки регіону. *Регіональна економіка*. 2014. 4. С. 78–86.
37. Державні сайти України. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-na-6-zbilshilosya-spozhyvannya-ribi-ta-ribnih-produktiv-derzhribagentstvo?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.01.2025).
38. AgroNews.ua. URL: https://agronews.ua/news/naselennya-ukrayiny-skorotylo-spozhyvannya-osnovnyh-vydiv-produktiv-harchuvannya/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.01.2025).
39. AgroTimes. URL: <https://agrotimes.ua/agromarket/derzhavnyj-zemelnyj-kadastr-pryzupynyaye-funkczionuvannya/> (дата звернення: 20.01.2025).